

ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA

TOMAS GUTAUSKAS

Teisės ir valdymo studijų programa

VOKIETIJOS FEDERACINĖS RESPUBLIKOS KONSTITUCIONALIZMO RAIDA XX A.

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
doc. dr. G. Mesonis

Katedros vedėjas –
prof. dr. E. Jarašiūnas

Vilnius, 2005

TURINYS

Įvadas.....	3
1. Konstitucionalizmas ir konstitucija.....	5
2. 1849 ir 1871 metų Vokietijos Reicho Konstitucijos.....	7
2.1. 1849 metų Vokietijos Reicho Konstitucijos atsiradimo istorinės prielaidos.....	7
2.1.1. Valstybės institucinė sąranga pagal 1849 metų Reicho Konstituciją.....	9
2.2. 1871 metų Reicho Konstitucijos atsiradimo istorinės prielaidos.....	11
2.2.1. Valstybės institucinė sąranga pagal 1871 metų Reicho Konstituciją.....	11
2.2.2. Pagrindinės teisės ir laisvės 1871 metų Reicho Konstitucijoje.....	15
3. 1919 metų Veimaro Respublikos Konstitucija.....	16
3.1. 1919 metų Veimaro Respublikos Konstitucijos atsiradimo istorinės prielaidos.....	16
3.2. Valstybės institucinė sąranga pagal 1919 metų Veimaro Konstituciją.....	18
3.3. Pagrindinės teisės ir laisvės 1919 metų Veimaro Konstitucijoje.....	22
3.4. Veimaro Respublikos žlugimas ir nacionalsocialistų diktatūros įsigalėjimas	23
4. 1949 metų Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas.....	26
4.1. 1949 metų Pagrindinio Įstatymo atsiradimo istorinės prielaidos.....	26
4.2. Valstybės institucinė sąranga pagal 1949 metų VFR Pagrindinį Įstatymą.....	29
4.3. Pagrindinės teisės ir laisvės 1949 metų VFR Pagrindiniame Įstatyme.....	38
4.4. 1990 metų VFR ir VDR susijungimas bei Pagrindinis Įstatymas.....	42
Išvados.....	46
Šaltiniai ir literatūra.....	48
Santrauka.....	50
Zusammenfassung.....	51
Priedai.....	53

IVADAS

Konstitucionalizmas gali būti įvardijamas kaip procesas, kuriuo siekiama įtvirtinti valstybinės valdžios ir piliečių teises bei pareigas aukščiausią teisinę galią šalyje turinčiame konstituciniame akte.

Vokietijos konstitucionalizmo istorija prasidėjo daugiau nei prieš šimtą metų. Per šiuos ilgus metus buvo sukaupta didelė konstitucinio reguliavimo patirtis. Buvo patirta tiek pakilimų, tiek nuosmūkių. Neišvengta ir daugelio klaidų, kurios vėliau tapo paspirtimi siekti šalies konstitucinio reguliavimo tobulumo.

Vokietijos konstitucionalizmas gali didžiuotis keliais savo ryškiais laimėjimais, kurie šiandien laikomi konstitucinio reguliavimo pavyzdžiais: 1919 metų Vokietijos Reicho Konstitucija ir 1949 metų Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindiniu Įstatymu.

Vokietijos teisinėje literatūroje Vokietijos konstitucionalizmo raidos analizei yra skiriamas labai didelis dėmesys. Tuo metu Lietuvoje tai padaryti buvo bandyta vos keletą kartų. Tai greičiausiai galima paaiškinti mažu Vokietijos valstybės ir pačių jos konstitucijų atsiradimo istorijos domėjimusi, literatūros trūkumu, o galbūt ir vokiečių kalbos barjeru.

Šio darbo *tyrimo objektas* – Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucionalizmo raida XX a.

Darbo tikslas – atskleisti Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucionalizmo raidos XX a. ypatumus, to meto konstitucinio reguliavimo tendencijas, konstitucijų priėmimą sąlygojusias istorines prielaidas, institucinę valstybės sąrangą pagal atskiras Vokietijos valstybės konstitucijas, kas padėtų geriau pažinti Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucionalizmo raidą bei jos įtaką pasauliniam konstitucionalizmo procesui. Su darbo tikslu susiję *uždaviniai* yra:

- Aptarti konstitucionalizmo sampratą;
- Išanalizuoti Vokietijos konstitucionalizmo procesą išskiriant pagrindinius jo raidos etapus;
- Išsiaiškinti kiekvieno raidos etapo ypatumus bei reikšmę tolimesnei konstitucinei šalies raidai;
- Išanalizuoti XX a. priimtas Vokietijos konstitucijas, detalai aptariant jų priėmimo sąlygas, istorinę situaciją bei jose įtvirtintą institucinę valstybės sąrangą;
- Įvertinti XX a. Vokietijos konstitucionalizmo raidos svarbą ir įtaką kitų šalių konstituciniam reguliavimui.

Hipotezė – XX a. Vokietijoje vykę konstituciniai procesai sukūrė tvirtus pagrindus stabilios konstitucinės, demokratinės valstybės egzistavimui, garantavo pagrindinių teisių neliečiamumą ir davė teigiamų impulsų tolimesniam konstitucionalizmo vystymuisi.

Tyrimo metodai – rašant darbą buvo taikyti norminių teisės aktų analizės ir lyginamasis metodai. Metodų pasirinkimą sąlygojo plačios paminėtų metodų taikymo galimybės, atsižvelgiant į nagrinėjamos problematikos specifiką bei duomenų prieinamumo galimybes. Pasirinktų metodų pagalba darbe analizuojami XIX a. bei XX a. Vokietijos konstitucijų tekstai originalo kalba.

Tyrimo šaltiniai – darbe naudojami įvairūs tyrimo šaltiniai. Bene didžiausias dėmesys bus skiriamas Vokietijos konstitucijų tekstams originalo kalba: 1849 metų Vokietijos Reicho Konstitucija, 1871 metų Vokietijos Reicho Konstitucija, 1919 metų Vokietijos Reicho Konstitucija, 1949 metų Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas.

Analizuojant istorines prielaidas, sąlygojusias Vokietijos konstitucijų priėmimą bus remiamasi vokiška istorine literatūra, kurios gausa Lietuvos bibliotekos negali pasigirti. Siekiant kuo geriau susipažinti tiek su to meto Vokietijos istorija, tiek su pačiomis konstitucijų priėmimo sąlygomis, bus remiamasi oficialiuose Vokietijos valstybės internetiniuose tinklalapiuose (www.bundesregierung.de, www.bundestag.de, www.bundesrat.de, www.bundeskanzlerin.de), bei specialiai politiniam švietimui Vokietijos valstybės sukurtos institucijos „Bundeszentrale für politische Bildung“ (www.bpb.de) internetinėje svetainėje pateikta informacija bei jų atsiųsta literatūra ir elektroniniais šaltiniais.

Darbe naudojamų tyrimo šaltinių pasirinkimą lėmė jų prieinamumas bei gebėjimas atspindėti tyrimo objekto probleminius aspektus.

Darbo struktūra – darbas susideda iš keturių struktūrinių dalių – skyrių, kuriuose sprendžiami su darbo tikslu susiję uždaviniai. Pabaigoje pateikiamos darbo išvados. Iškelti uždaviniai analizuojami laikantis loginio nuoseklumo principo. Analizė pradedama nuo bendrųjų dalykų ir pereinama prie specifinių aspektų.

Pirmame skyriuje trumpai aptariama konstitucionalizmo sąvoka ir supažindinama su jo ištakomis. Taip pat apibrėžiama pačios konstitucijos sąvoka, jos formos, ypatumai ir reikšmė. Toliau analizuojamos pirmosios Vokietijos konstitucijos ir jų atsiradimo istorija.

Trečiasis ir ketvirtasis skyrius yra skiriami atitinkamai 1919 metų Vokietijos Reicho Konstitucijos ir 1949 metų Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio Įstatymo detaliai analizei. Šiuose skyriuose siekiama atskleisti XX a. Vokietijos konstitucinio reguliavimo tendencijas ir ypatumus.

Analizuojant Vokietijos konstitucionalizmo raidą XX a. neapsiribojama vien tik XX a. raidos tyrimu. Yra pateikiama gana išsami pirmųjų XIX a. Vokietijos konstitucijų atsiradimo istorija bei prielaidos, trumpai aptariamas jų turinys. Tokiu būdu siekiama atskleisti pagrindines šimtametės Vokietijos konstitucionalizmo raidos tendencijas. Darbas nepretenduoja į išsamią Vokietijos konstitucionalizmo studiją, tačiau turėtų būti vertingas siekiant pažinti ne tik to meto konstitucinio reguliavimo ypatumus, bet ir politines realijas, kurios didelia dalimi prisidėjo prie tų dienų konstitucinės realybės formavimo.

1. Konstitucionalizmas ir konstitucija

Konstitucionalizmas gali būti suprantamas dvejopai:

- 1) kaip valstybės valdymo forma, kai valdžios padalijimo principą bei piliečių teises ir pareigas siekiama įtvirtinti šalies konstitucijoje.
- 2) kaip mokslo kryptis tyrinėjantis konstitucijas ir konstitucinio reguliavimo raidą.

Konstitucionalizmo kaip istorinio – politinio proceso pradžia siejama su Amerikos nepriklausomybės judėjimu. 1787 metais Jungtinėse Amerikos Valstijose buvo priimta pirmoji pasaulyje konstitucija. Tagi visai suprantama, kad JAV yra laikoma konstitucionalizmo pradininke.

Seknačios konstitucijos, kurios įtvirtino konstitucionalizmo idėjas, buvo 1791 metų Žečpospolitos (Lenkijos ir Lietuvos valstybės), 1791 metų Prancūzijos konstitucijos, kurios kartu su šiek tiek anksčiau priimtomis deklaracijomis t.y. 1776 metų Jungtinių Amerikos Valstijų nepriklausomybės deklaracija, 1789 metų Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracija, padarė didžiulę įtaką tolesnei konstitucionalizmo raidai.

Konstitucionalizmo esmė yra valdžios ribojimas siekiant apsaugoti asmenis ir visą visuomenę nuo jų pačių sudarytos valdžios galimų piknaudžiavimų. Tautos nustatytas valdžios ribas apibrėžia konstitucija.

Terminas konstitucija minimas jau senovės graikų ir romėnų filosofų darbuose bei Romos imperijos įstatymuose, tačiau šiuolaikine prasme sąvoka „konstitucija“ atsirado tik XVIII a. pabaigoje.

Terminas konstitucija yra daugiareikšmė sąvoka.

Bendriausiu požiūriu konstitucija – tai sistema teisės normų, paprastai turinčių aukščiausią teisinę galią ir nustatančių žmogaus, visuomenės ir valstybės tarpusavio santykių bei pačios valstybės santvarkos pagrindus.

Konstitucijos normos gali būti reiškiamos įvairiomis teisės formomis. Jos gali būti įtvirtintos viename arba keliuose norminiuose teisės aktuose. Tokie norminiai teisės aktai gali būti paprasti arba pagrindiniai valstybės įstatymai. Konstitucijos normos gali būti išreiškiamos ne tik norminiais teisės aktais, bet ir teismo precedentais bei konstituciniais papročiais. Todėl konstitucinės teisės teorijoje yra išskiriamos dvi konstitucijos rūšys:

- 1) materialioji konstitucija,
- 2) formalioji konstitucija.

Konstitucija materialiuoju požiūriu – tai rašytinis teisės aktas, visuma teisės aktų arba konstitucinių papročių, kur yra nustatomos ir garantuojamos žmogaus ir piliečio teisės ir laisvės, nustatoma valstybės politinė, socialinė, ekonominė ir teisinė sistema, valstybės valdymo ir santvarkos forma, valstybės valdžios institucijų sutvarkymo pagrindai, jų kompetencija ir tarpusavio santykiai, įtvirtinami valstybės simboliai ir valstybės sostinė.

Konstitucijos terminas materialiuoju požiūriu vartojamas gana retai. Dažniausiai kalbame apie konstituciją formaliuoju požiūriu. Tai įstatymas arba grupė įstatymų, turinčių aukščiausią teisinę galią, palyginti su visais kitais įstatymais. Tai įstatymų įstatymas, normų norma. Toks įstatymas negali būti keičiamas paprastuoju įstatymu.

Žinomas belgų konstitucionalistas Francis Delpéréé konstitucijos ypatingumą apibūdina taip: „Ji pati nustato savo statusą. Ji pati apibrėžia galią, kuri jai priklauso. Ji pati nustato savo keitimo sąlygas. Jokia kita teisinė taisyklė negali pasipuikuoti turinti tokį režimą.¹

Nuo pirmosios konstitucijos pasirodymo iki šių dienų praėjo kiek daugiau nei du šimtai metų, tačiau šiame ilgame konstitucionalizmo raidos etape nebuvo tiek daug konstitucijų, kurios būtų visuotinai pripažystamos siektiniais pavyzdžiais. Yra išskiriami keli konstitucijų raidos etapai (*konstitucionalizmo etapai*), kurie atspindi kiek visuomenės, tiek valstybės evoliuciją. Iškilčiausia pirmojo etapo konstitucija – 1787 metų Jungtinių Amerikos Valstijų konstitucija. Ji yra seniausia pasaulyje rašytinė konstitucija. Šios konstitucijos išskirtiniais bruožais buvo laikomas jos lakoniškas tekstas bei griežtas valdžios padalijimo modelis. Kalbant apie antrojo konstitucijų raidos etapo konstitucijas reikia išskirti 1919 metų Vokietijos Reicho Konstituciją, kitaip dar vadinamą Veimaro Konstitucija. Ji iki šiol yra laikoma „socialinės“ konstitucijos pavyzdžiu. Tarp trečiojo etapo konstitucijų reikia paminėti 1949 metų Vokietijos Pagrindinį Įstatymą bei 1958 metų Prancūzijos V respublikos Konstituciją, kurios pasižymėjo naujomis konstitucinio reguliavimo tendencijomis.

¹ Delpéréé F. Le droit constitutionnel de la Belgique. Bruxelles: Bruylant, Paris: L. G. D. J., 2000. P. 7.

2. 1849 ir 1871 metų Vokietijos Reicho Konstitucijos atsiradimo istorinės prielaidos

2.1. 1849 metų Vokietijos Reicho konstitucijos atsiradimo istorinės prielaidos

XIX amžiaus pradžioje visoje kontinentinėje Europoje demokratija išgyveno sunkų savo raidos laikotarpį. Restauracijos laikotarpiu, kuris prasidėjo 1815 metais įvykusiame Vienos kongresu ir baigėsi 1840 metais, demokratiniai ir liberalūs judėjimai buvo užslopinti. Tik po birželio mėnesio revoliucinių judėjimų Prancūzijoje vėl buvo prabilta apie pilietines laisves. Revoliuciniai įvykiai Prancūzijoje davė postūmį panašioms judėjimams kilti Vokietijoje.² Jau 1830 metais, visų pirma pietvakarinėse Vokietijos valstybėse, buvo pradėta vis aktyviau reikalauti pilietinių teisių ir laisvių teisės dalyvauti politiniame šalies gyvenime, parlamentinės sistemos kūrimo bei vykdyti demokratines reformas. Vokietijoje vykęs tautos judėjimas už konstitucinės santvarkos įtvirtinimą buvo tik iš dalies demokratinis. Tarp liberalių reformų siekusiųjų tautinio judėjimo dalyvių, kurie buvo pasirengę ieškoti kompromisinių sprendimų su to meto Vokietijos kunigaikštystėmis, ir demokratinės respublikos šalininkų kilo daug nesutarimų. O tai silpnino Tauto susirinkimo, kuris po 1848 metų „Kovo revoliucijos“ posėdžiavo Frankfurto prie Maino miesto Povilo bažnyčioje, pozicijas.

Po minėtos 1848 metų revoliucijos Vokietijos istorijoje įvyko lūžis. Tuo metu buvo bandoma sukurti laisvą vieningą tautinę bei modernią Vokietijos valstybę. Piliečiai ir liberalieji politikai reikalavo panaikinti spaudos draudimą, sudaryti liberalias valstybių vyriausybes, suvienyti šalį, priimti visai Vokietijai galiojančią konstituciją, įtvirtinančią valdžių padalijimo principą, asmens teises ir laisves bei sušaukti Nacionalinį susirinkimą.³ 1848 metų kovo 5 dieną Heidelberge susirinko grupelė reformų siekiančių politikų bei valstybių parlamentų atstovų, kad aptartų Vokietijos valstybės ateitį. Jie nusprendė įsteigti laikinąjį parlamentą, kuris turėjo atlikti visus paruošiamuosius darbus steigiamojo parlamento rinkimams. Laikinasis parlamentas posėdžiavo kovo 31 – balandžio 3 dienomis. Tuo metu Vokietijoje daugelį konservatyvių vyriausybų pakeitė naujosios liberalių pažiūrų vyriausybės. Gegužės 1 dieną įvyko parlamento rinkimai. 50000 tūkstančių vyrų balsų teko vienas parlamento mandatas.⁴ Rinkimų teisė kiekvienoje Vokietijos valstybėje buvo suteikiama skirtingai. Rinkimų teisę renkant parlamentą gavo apie 85% vyrų. Tuo tarpu moterims rinkimų teisė nebuvo suteikiama. Kadangi ne visos rinkiminės apygardos delegavo savo atstovus, parlamentą sudarė apie 585 nariai.

Nuo 1848 iki 1849 metų Frankfurte posėdžiavęs Nacionalinis susirinkimas buvo pirmasis laisvai išrinktas visos Vokietijos parlamentas. Jo atsiradimas siejamas su „Kovo revoliucija“ Vokietijoje. Parlamento nariams buvo iškeltas sudėtingas uždavinys: įgyvendinti Vokietijos revoliucijos siekius, siekti

² Botzenhart, M., 1848/49: Europa im Umbruch, Paderborn 1998, S. 78.

³ Siemann, W., Die deutsche Revolution von 1848/49, 1985, S. 106.

⁴ Wollstein, G., Deutsche Geschichte 1848/49. Gescheiterte Revolution in Mitteleuropa, Stuttgart 1986, S. 134.

šalies vienybės ir laisvės. Įgyvendinti tokį uždavinį buvo tikrai didelis iššūkis naujam parlamentui, kadangi daugelis jo narių neturėjo jokios darbo parlamente patirties. Nacionalinis susirinkimas pirmą kartą į posėdį susirinko 1848 metų gegužės 18 dieną. Jame dalyvavo tik 330 parlamentarų. Parlamento prezidentu buvo išrinktas nuosaikūs liberalas Heinrich`as von Gagern`as.⁵

Parlamentas ėmėsi jam iškeltų uždavinių įgyvendinimo, tačiau jau pačioje pradžioje tautos atstovai susidūrė su pirmaisiais nesklandumais ir problemomis. Parlamentas visų pirma nesulaukė politinio pripažinimo iš įtakingiausių Europos valstybių kaip Prancūzija ir Rusija, kadangi pastarosios nebuvo suinteresuotos vieningos Vokietijos valstybės sukūrimu. Kita problema buvo politinis parlamento nestabilumas. Jį lėmė tai, jog dar nebuvo nustatyta jokia valstybės santvarkos forma, kuria jis galėtų remtis.

Po intensyvių svarstymų 1849 m. kovo 27 d. buvo priimta Vokietijos Reicho Konstitucija, sudaryta iš 197 paragrafų, suskirstytų į 7 skirsnius. Konstitucijoje numatyta valstybės valdymo forma - konstitucinė monarchija. Valstybės vadovas pagal 70 paragrafą buvo vokiečių kaizeris, tačiau jo galias labai ribojo Reichstagas, sudarytas iš Valstybių (žemių) rūmų ir Tautos rūmų (§ 85).⁶ Ypač vertingas ir reikšmingas šios konstitucijos VI skirsnis (§ 130-189), kurio aštuoniuose straipsniuose įtvirtintos tokios pagrindinės teisės kaip judėjimo laisvė, laisvė pasirinkti tam tikrą profesiją, lygybės prieš įstatymą principas, asmens teisė į laisvę, nuomonės reiškimo laisvė, tikėjimo ir sąžinės laisvė, susirinkimų laisvė ir kt.

Sprendžiant Vokietijos suvienijimo klausimą susirinkimas suskilo į dvi stovyklas. Buvo pasiūlyti du šalies suvienijimo variantai: „mažasis Vokietijos variantas“ ir „didysis Vokietijos variantas“. Remiantis pirmuoju šalies suvienijimo variantu Vokietija turėjo būti suvienyta į šią sąjungą neįtraukiant Austrijos karalystės, kuri būdama daugiatautė būtų tapusi didele našta. Suvienytai Vokietijai turėjo vadovauti Prūsija. Remiantis antruoju suvienijimo variantu Vokietija turėjo būti suvienyta į jos sudėtį įtraukiant Austriją, tačiau vadovaujantis vaidmuo valstybėje vistiek turėjo atitekti Prūsijai. Kiti šio varianto šalininkai siekė reformuoti 1815 metų sudarytą Vokietijos Federaciją į Vokietijos sudėtį įtraukiant tik Austrijos žemes, kuriose gyvena Vokiečiai. Austrijos Kaizeris buvo griežtai nusiteikęs prieš savo karalystės suskaldymą, todėl Austrija atsisakė dalyvauti, kuriant naująjį reichą.

Prūsijos karalių Vilhelmą IV Tautos susirinkimas išrinko vokiečių kaizeriu, o jis šiuos rinkimus atmetė. Taigi revoliucija žlugo.

Ši 1849 metų Vokietijos Reicho Konstitucija niekada netapo veiksminga, tačiau jos nuostatos, reglamentuojančios valstybės ir asmens santykius, jos socialiniai politiniai pagrindai turėjo svarbią reikšmę modernios konstitucinės politikos raidai, suteikė svarbių impulsų rengiant ir 1919 metų Vokietijos Reicho Konstituciją, ir dabar Vokietijoje galiojantį Pagrindinį Įstatymą.

⁵ Heinrich von Gagern (19.05.1848 - 16. 12.1848) – liberalas, aktyvus pilietinės Kovo revoliucijos Vokietijoje dalyvis.

⁶ Ernst, R., Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789. Bd. II: Der Kampf um die Einheit und Freiheit 1830- 1850, Stuttgart 3. Auflage 1998, S. 473.

2.1.1. Valstybės institucinė sąranga pagal 1849 metų Vokietijos Reicho Konstituciją

Pagal 1849 metų Vokietijos Reicho Konstitucijoje įtvirtintą valdžių padalijimo principą aukščiausia valstybės valdžia turėjo priklausyti monarchui („vokiečių kaizeriui“), kurio sostas buvo paveldimas, bei jo skiriamais ministrams (žr. schemą Nr. 1 „Vokietijos Reicho Konstitucija 1849 m.“). Jam pavestą valdžią jis turėjo įgyvendinti jam atsakingų ministrų pagalba (§73, 2d). Kiekvienas vyriausybės sprendimas turėjo būti pasirašytas vieno iš ministrų, kuris tuo pačiu perimdavo atsakomybę už tam tikrą sprendimą (§74).⁷

Konstitucijos 79 paragrafe buvo numatyta kaizerio teisė sušaukti Reichstagą bei teisė paleisti Tautos rūmus. Vadovaujantis 80 konstitucijos paragrafo nuostatomis kaizeris turėjo įstatymo iniciatyvos teisę. Jam taip pat buvo pavesta bendradarbiauti su Reichstagu įstatymų leidybos srityje, kiek jam tai leido konstitucija. Kaizeris skelbė reicho įstatymus. Teisminės valdžios srityje, kuri priklausė reicho teismui, kaizeris turėjo malonės teikimo bei bausmės sušvelninimo teisę (§ 81).

Valstybės galva, kaizeris, pagal jam konstitucijos suteiktus įgaliojimus atstovavo šalį tautos vardu, priimdavo užsienio bei skirdavo savo šalies diplomatus. Jis taip pat turėjo teisę palaikyti diplomatinius santykius su užsienio valstybėmis bei sudarinėti su jomis tiek prekybos, tiek laivininkystės sutartis (§6, 2 d.). Kaizeriui priklausė teisė skelbti karą bei taiką (§10). Jis taip pat buvo valstybės karinių pajėgų vadas (§11). Pagal konstituciją kaizerio asmuo buvo neliečiamas (§ 73, 1d.).

Žvelgiant į 1849 metų konstituciją reikia pabrėžti, kad nustatant valstybės vadovo institucijos kompetenciją, labai daug dėmesio yra skiriama jo teisių valstybės karinių reikalų srityje reglamentavimui. Nemažai galios ir teisių kaizeriui buvo suteikta tokiose valstybei svarbiose srityse kaip: laivininkystė, geležinkeliai, keliai, pašto, muitų, mokesčių sistemos.

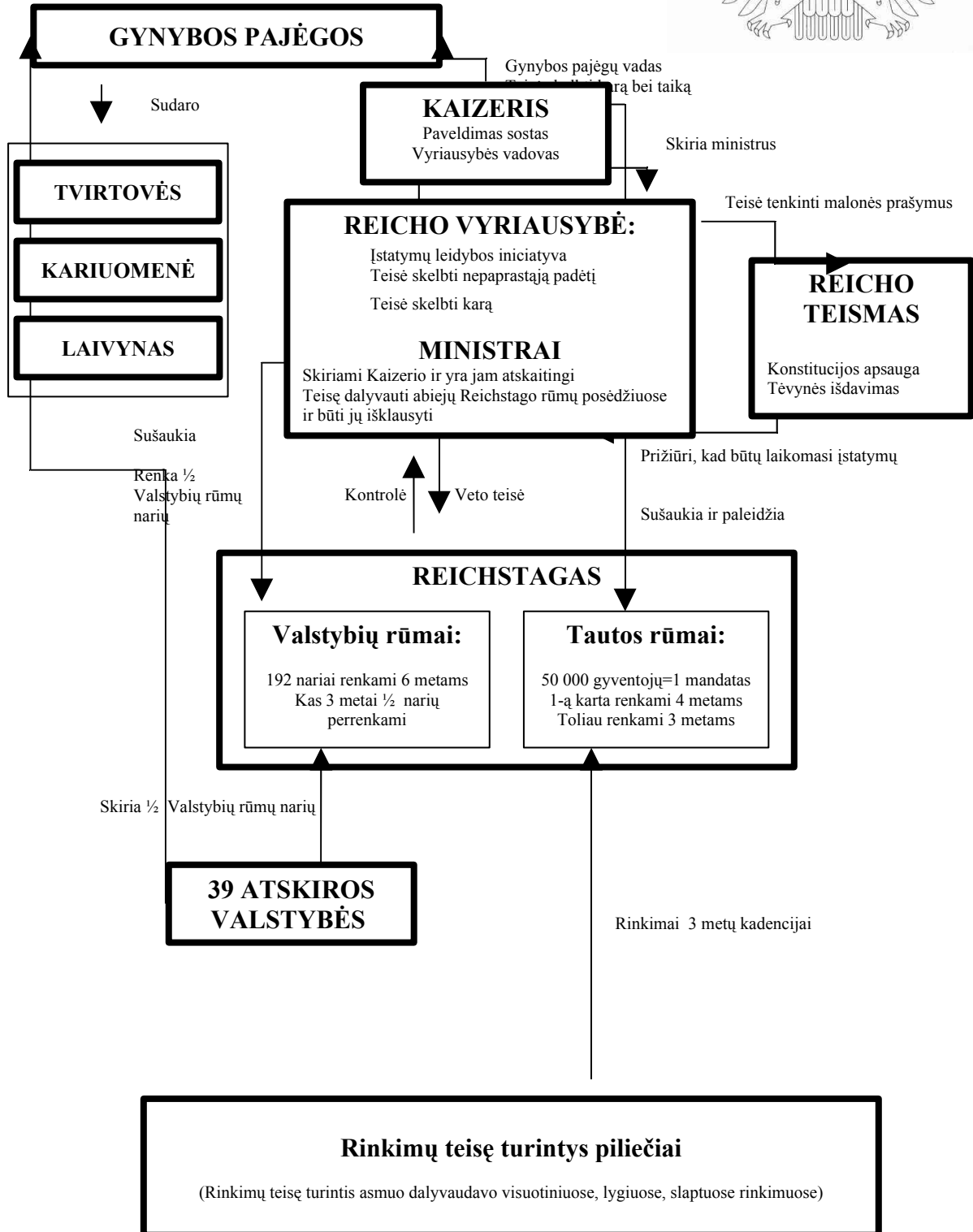
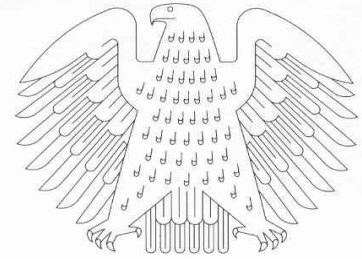
Įstatymo leidžiamoji valdžia buvo numatyta Reichstagui, kurį sudarė Valstybių rūmai ir Tautos rūmai. Valstybių rūmai susidėjo iš 192 atstovų (§87), kurių vieną pusę skyrė atskirų valstybių vyriausybės, o kitą pusę jų parlamentai (§88). Valstybių rūmų nariai buvo renkami šešių metų kadencijai, pusę jų perrenkant kas trys metai. Atstovai į Tautos rūmus buvo renkami visuotiniais, lygiais, slaptais ir tiesioginiais rinkimais keturių metų, o vėliau trejų metų kadencijai (§94). Tautos rūmus galėjo paleisti kaizeris, tačiau paleidimo atveju per tris mėnesius privalėjo būti sušauktas naujas parlamentas (§106).

Teisminė valdžia valstybėje pagal 1849 metų konstituciją priklausė reicho teismui (§125).

Šeštasis konstitucijos skirsnis buvo paskirtas pagrindinių teisių ir laisvių įtvirtinimui. 130 – 189 paragrafuose yra garantuojama teisė laisvai judėti, tikėjimo, sąžinės, susirinkimų laisvė ir kt. Šios teisės įpareigojo jų laikytis ne tik piliečius, bet ir visas valdžios institucijas.

⁷ www.dokumentarchiv.de

VOKIETIJOS REICHO KONSTITUCIJA 1849 M.



Schema Nr. 1 "Vokietijos Reicho Konstitucija 1849 m."

2.2. 1871 metų Vokietijos Reicho Konstitucijos atsiradimo istorinės prielaidos

1849 metų gegužės mėnesį galutinai žlugus paskutiniams pilietiniams sukilimams, siekusiems konstitucinės santvarkos įtvirtinimo, tapo aišku jog revoliucijos tikslų nepavyko įgyvendinti. Revoliucijai patyrus pralaimėjimą Vokietijos valstybes kaip ir anksčiau valdė vokiečių kunigaikščiai.

Tačiau Prūsija rodė vis didesnę norą sukurti naują Vokietijos Reichą. Siekdama išplėsti savo įtaką vokiečių valstybėms, Prūsija joms pasiūlė Bundestagą reformuoti į demokratišką bendrą vokišką parlamentą – Reichstagą. Tuo pačiu buvo planuojama pertvarkyti ir visą Vokietijos sąjungą. Visų pirma buvo norima iš sąjungos pašalinti Austrijos imperiją. Buvo manoma, kad ši imperija bėgant laikui vis labiau neteko vokiškos valstybės pobūdžio. 1866 metais Prūsijai laimėjus karą prieš Austrijos imperiją ir tais pačiais metais nustojus gyvuoti Vokietijos sąjungai, ji kartu su dar 17 šiaurės Vokietijos valstybių ir laisvųjų miestų susijungė į Šiaurės Vokietijos sąjungą. Šiaurės Vokietijos sąjunga buvo federacinė valstybė, kurios pagrindinės institucijos: Bundesratas, Reichstagas, Prezidiumas ir Reichskancleris posėdžiavo Berlyne. Sąjungos Reichskanzleriu tapo Otto von Bismarck`as. 1867 metais sąjungos Steigiamasis Reichstagas priėmė konstituciją, į kurią buvo perkelta daug 1849 metų konstitucijos nuostatų.⁸

1870 -1871 metais vykusiame Vokietijos – Prancūzijos kare pietinės Vokietijos valstybės kariavo Prūsijos pusėje. Prancūzijai paskelbus karą Prūsijai, Vokietijos žemėse atsirado visajungiantis jausmas dėl tautos likimo, kuris karo pėgyje išaugo į patriotizmą. Kartu kovojant buvo pasiekta daug reikšmingų pergalių, kuriomis pasinaudodamas Otto von Bismarck`as pradėjo vesti derybas su pietinių valstybių kunigaikščiais dėl Vokietijos valstybių sujungimo. 1871 metų sausio 1 dieną Šiaurės Vokietijos sąjungą buvo išplėsta ir taip sukurtas antrasis Vokietijos Reichas. Tų pačių metų balandžio 16 dieną buvo priimta Reicho Konstitucija, kuri nežymiai skyrėsi nuo Šiaurės Vokietijos sąjungos Konstitucijos.

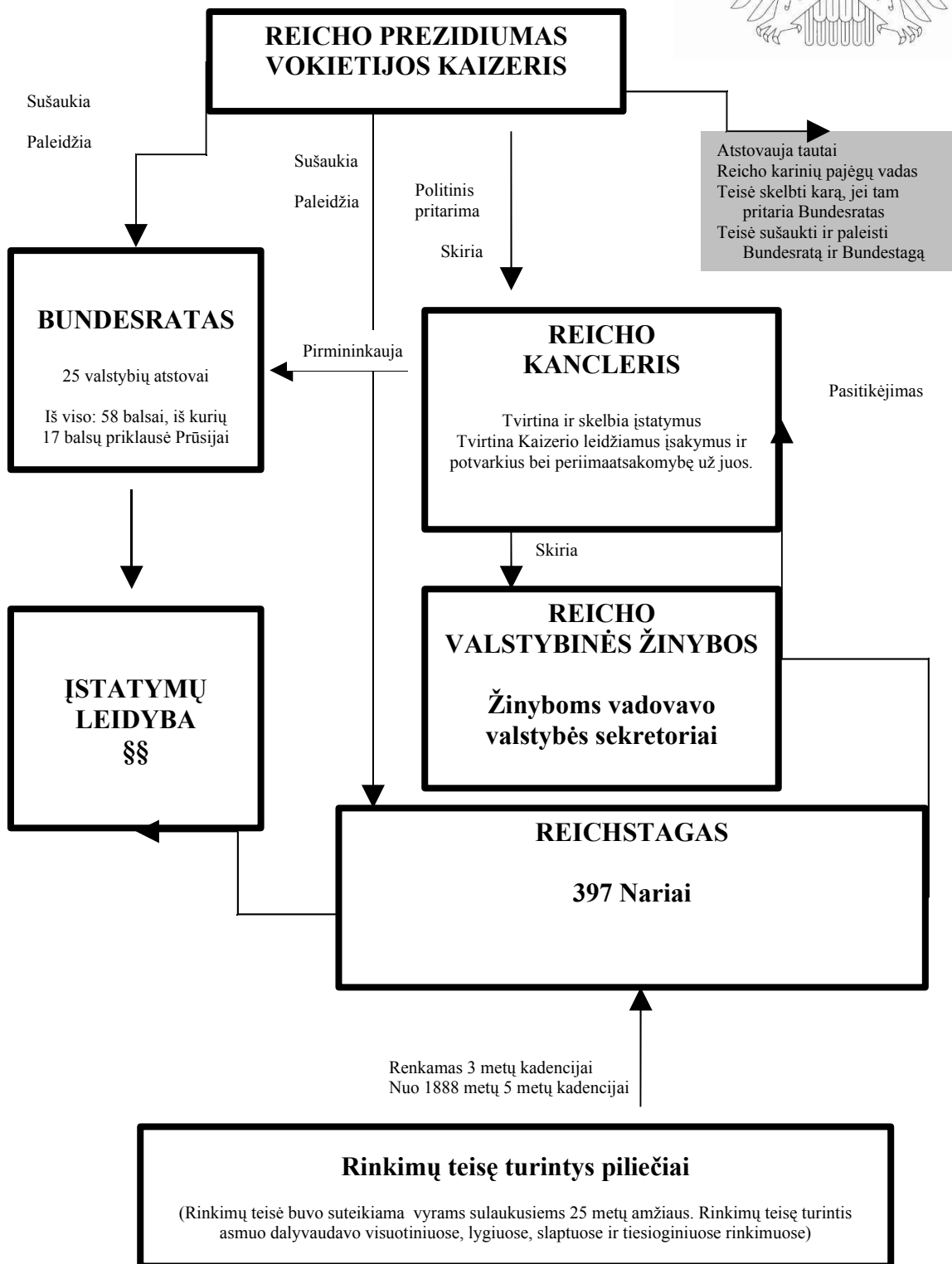
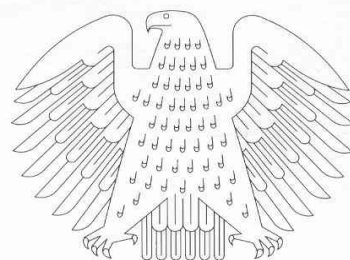
2.2.1. Valstybės institucinė sąranga pagal 1871 metų Vokietijos Reicho Konstituciją

Pagal 1871 metų Reicho Konstituciją pagrindinės valdžios institucijos buvo: Prezidiumas, kurio galva buvo Kaizeris, Bundesratas, Reichstagas ir Reichskancleris (žr. schemą Nr.2 „Vokietijos Reicho Konstitucija 1871 m.”).⁹ Vokietijos Reichas valstybės santvarkos formos atžvilgiu buvo federacinė valstybė. Konstitucijoje buvo numatyta, kad Vokietijos Reichą sudaro 25 suverenūs nariai (1 str.).

⁸ Boldt, Deutsche Verfassungsgeschichte, Bd. 2. Von 1806 bis zur Gegenwart, 1990, S. 106.

⁹ <http://www.verfassungen.de>; <http://www.bundesregierung.de>.

VOKIETIJOS REICHO KONSTITUCIJA 1871 M.



Schema Nr. 2 "Vokietijos Reicho Konstitucija 1871 m."

Esminis konstitucijos bruožas buvo tas, jog buvo stengiamasi suderinti Reicho ir federalinių žemių teises ir taip susieti federalinius ir unitarinius, taip pat monarchinius bei demokratinius principus.¹⁰

Sajunginėms valstybėms buvo palikta tik nedidelė valstybinių funkcijų dalis. Nors valstybės ir išsaugojo savo konstitucijas, savo parlamentus ir vyriausybes, tačiau joms suteiktos kompetencijos užteko tik tam, kad savarankiškai galėtų tvarkyti bažnyčios reikalus, švietimą, tiesioginių mokesčių rinkimą bei administravimą.

Konstitucija įtvirtino Reicho teisės viršenybės principą prieš valstybių teisę (2 str.). Šiame straipsnyje taip pat buvo numatyta įstatymų įsigaliojimo tvarka. Ketvirtame konstitucijos straipsnyje buvo išvardintos svarbiausios gyvenimo sritys, kurias tvarkyti buvo išimtinė Reicho kompetencija. Tokios sritys buvo: užsienio politika, muitai, finansai, mokesčiai, bankai, paštas, keliai, ginkluotosios pajėgos. Reicho kompetencijai taip pat priklausė visų visuomeninių gyvenimo sričių teisinis reguliavimas, teismų veiklos organizavimas ir kt.

Vadovauti Reichui buvo pavesta imperatoriui. Jis buvo aukščiausios institucijos, vadinamo Prezidiumo, galva. Jam taip pat buvo suteiktas Kaizerio titulas (11 str.). Imperatoriui suteikiant Kaizerio titulą buvo apeliuojama į tautinius piliečių jausmus, kurie nuo 1848 metų Vokietijos vienybę siejo su imperijos egzistavimu.¹¹ Vokietijos Kaizerio titulas turejo pranašumą saugant atskirų valstybių ambicijas bei pridengiant Prūsijos vadovaujamąją padėtį kitų valstybių atžvilgiu. Tačiau Prūsijos karalių visų pirma reikėjo įkalbėti priimti Kaizerio karūną bei jo manymu nieko nesakantį vokietijos Kaizerio titulą, kadangi jis manė, kad karaliaus vieta jam yra skirta Dievo.¹² Kaizeriui Konstitucija suteikė daugiausia formalaus, reprezentacinio pobūdžio įgaliojimus. Kaizeris atstovavo imperijai tarptautiniuose santykiuose.

Dvyliktasis konstitucijos straipsnis suteikė Kaizeriui teisę sušaukti bei uždaryti Reichstagą ir Bundesratą. Paminėtina jo teisė skirti Reichskanclerį (15 str.). Jis taip pat buvo vyriausiasis kariuomenės ir jūrų laivyno vadas (53 str. ir 63 str.).

Bundesratui pritarus Kaizeris galėjo skelbti karą Reicho vardu (11 str.). Jo kompetencijoje buvo sudaryti taiką, sąjungas su užsienio valstybėmis, tarptautines sutartis, tvirtinti savų bei užsienio valstybių siunčiamų diplomatų kandidatūras.

Kaizeris taip pat trėjo teisę siūlyti įstatymų projektus bei juos skelbti, kadangi įstatymams įsigaliojti buvo reikalingas imperatoriaus sutikimas.

¹⁰ M. Maksimaitis, Užsienio teisės istorija, Vilnius – Justitia, 2002, psl. 382

¹¹ K. Weißmann, Die Zeichen des Reiches. Symbole der Deutschen, 1989, S. 231.

¹² E. Fehrenbach, Wandlungen des deutschen Kaisergedankens 1871 – 1918, 1969, S. 76.

Bundesratas pagal savo įgaliojimų apimtį buvo svarbiausia Reicho institucija. Kartu su Reichstagu ji dalinosi teise leisti įstatymus. Bundesratas buvo nerenkama institucija. Jį sudarė 25 sąjunginių valstybių vyriausybės deleguoti nariai. Kiekvienai valstybei buvo nustatytas tam tikras balsų skaičius - iš viso 58 balsai (6 str.). Šeštasis straipsnis sakė, kad kiekviena valstybė į Bundesratą gali deleguoti tiek atstovų, kiek jai konstitucijoje yra numatyta balsų. Svarbu buvo tai, jog valstybei priklausantys balsai galėjo būti atiduodami tik vieningu sutarimu. Pažymėtina, jog Prūsija, kuri turėjo daugiausia gyventojų ir didžiausią teritoriją, turėjo didžiausią įtaką sprendžiant svarbiausius valstybės klausimus. Jai Bundesrate buvo skirta 17 balsų. Šis kiekybinis pranašumas suteikė Prūsijai galimybę blokuoti betkokį konstitucijos pakeitimą, kurio priėmimas pagal konstitucijos 78 straipsnį būtų neįmanomas bent 14-ai Bundesrato narių pareiškiant prieštaravimą dėl jo. Apart įstatymų leidybos srities, Bundesratas dalyvavo sprendžiant svarbiausius valstybės klausimus. Jis netgi buvo įgaliotas spręsti tam tikrus konstitucinius ginčus (76 str.). Kilus ginčams tarp atskirų valstybių, kurių konstitucijose nebuvo numatyta teisminė institucija sprendžianti panašius ginčus, juos išspręsti buvo pavedama Bundesratui. Taigi valdžių padalijimo principas šioje Konstitucijoje nebuvo visiškai įgyvendintas.

Reichstogas buvo institucija atstovavusi tautai. Jis buvo renkamas visuotiniuose, tiesioginiuose ir slaptuose rinkimuose trijų metų, o nuo 1888 metų 5 metų kadencijai (20, 24 str.). Jį sudarė 382 nariai. Teisę dalyvauti Reichstago rinkimuose turėjo tik vyrai nuo 25 metų amžiaus. Moterys ir kariai neturėjo rinkimų teisės. Reichstogas negalėjo pasigirti tokia stipria teisine padėtimi kaip Bundesratas. Reichstogas turėjo įstatymų iniciatyvos teisę (23 str.). Jis tvirtino reicho biudžetą bei ratifikuodavo tarptautines sutartis. Tačiau jo sprendimai išgaliodavo tik Bundesratui juos patvirtinus. Manoma, jog didžiausias to meto vokiečių parlamentarizmo trūkumas buvo konstituciškai, iš esmės vien dalyvavimu įstatymų leidyboje (5, 23 str.) bei vykdant finansų politiką (69, 72 str.), apriboti Reichstago įgaliojimai. Tačiau, palyginus šios konstitucijos Reichstagui suteiktus įgaliojimus su 1849 metų Vokietijos Reicho Konstitucija, jie vis tiek buvo platesni. Reikia pažymėti tai, kad Reichstogas buvo vienintelė Reicho institucija galėjusi kiek neutralizuoti Prūsijos dominavimą.

1871 metų Vokietijos Reicho Konstitucija nenumatė vyriausybės. Tiesiogiai tvarkyti reicho reikalus buvo paskirta Reichkancleriui (15 str.). Jis buvo atsakingas Kaizeriui ir jam nereikėjo parlamento pasitikėjimo. Reichskancleris buvo vienintelis Reicho ministras. Vadovauti atskiroms valdymo sritims Reichskancleris skyrė valstybės sekretorius. Kartu jis buvo ir Bundesrato pirmininkas (15 str.). Nors šios Konstitucijos 17 straipsnio 2 dalyje ir buvo įtvirtinta Reichskanclerio atsakomybė už kaizerio priimamus ir Reichskanclerio kontrasignuojamus teisės aktus, tačiau jo parlamentinė atsakomybė nebuvo numatyta. Tai buvo įgyvendinta tik 1918 m. spalio 28 d. priėmus įstatymą, kuris panaikino Kanclerio atsakomybę už kontrasignuotus Kaizerio nutarimus ir potvarkius.

2.2.2. Pagrindinės teisės ir laisvės 1871 metų Vokietijos Reicho konstitucijoje

1871 m. Vokietijos Reicho Konstitucijai būdinga tai, kad ji nustatė tik reicho institucijų sudarymą ir jų veiklą bei atribojo reicho ir atskirų jo valstybių įgaliojimus. Konstitucijoje nebuvo įtvirtinta jokių pilietinių teisių ir laisvių.¹³ Buvo manoma, kad tai yra sąjunginių valstybių konstitucinių aktų reglamentavimo objektas. Toks reglamentavimas buvo aiškinamas asmens tiesioginiu ryšiu ne su reichu, o su atskira valstybe. Be to, atskiros reicho valstybės nebuvo suinteresuotos asmens teisių reglamentavimu Reicho Konstitucijoje, nes taip jos būtų nuvertintos ir faktiškai jų atsisakyta. Tačiau tai nesumenkino šios Konstitucijos reikšmės: vien tai, jog kitaip nei daugelyje Europos valstybių konstitucijų čia buvo numatyta visuotinė, tiesioginė rinkimų teisė, ją išskyrė tarptautiniame kontekste. Ši rinkimų teisė buvo įvesta jau 1869 metais Šiaurės Vokietijos sąjungoje, tačiau tik vyrams. 1871 metais Reichstogas buvo išrinktas remiantis būtent šia rinkimų teise. Tai kartu bylojo apie tai, kad formaliai demokratijos įtvirtinimo procesas Vokietijoje prasidėjo anksčiau nei Anglijoje, kur visuotinė balsavimo teisė buvo įvesta tik 1918 metais.

Tačiau šie pirmieji demokratijos elementai nesusilaukė didesnio atgarsio, kadangi parlamentinė sistema buvo susidūrusi su nemažais sunkumais, o vyriausybė nebuvo atsakinga parlamentui.

¹³ <http://www.bpb.de> (Bundeszentrale für politische Bildung); Informationen zur politischen Bildung, Nr. 284/2004. Entwicklungen im 19. und 20 Jahrhundert, S. 32.

3. 1919 metų Veimaro Respublikos konstitucija.

3.1. 1919 metų Veimaro konstitucijos atsiradimo prielaidos

Vokietijos pralaimėjimas Pirmajame pasauliniame kare, katastrofiška ekonominė padėtis, komunistinių jėgų uoliai skleidžiamos bolševikiškos idėjos 1918 m. pabaigoje gerokai komplikavo politinę šalies padėtį.

Jau prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui vis labiau buvo reikalaujama reformuoti 1871 metų Vokietijos Reicho Konstituciją, kuri nuo jos paskelbimo beveik nebuvo pakeista, suteikiant daugiau teisių tautai bei galimybę parlamentui turėti didesnę įtaką vyriausybei. 1918 metų spalį jau buvo vėlu keisti šios Konstitucijos 11, 15 ir 17¹⁴ straipsnius, kadangi šių pakeitimų nepakako, kad būtų įgyvendintos reformos, siekiai ar nuslopintos karinės nesėkmės. 1918 metų lapkričio pradžioje Kilio mieste prasidėjo stichinis karinių jūreivių sukilimas. Labai greitai prie jo prisidėjo esama padėtimi nepatenkinti gyventojai. Revoliucinis judėjimas greitai apėmė visus didžiuosius Vokietijos miestus. Išsigandęs kilusios revoliucijos Vokietijos Kaizeris Vilhelmas II pabėgo. Jo pavyzdžiu pasekė ir kitų vokiškų valstybių karaliai ir kunigaikščiai.

Lapkričio 11 d. Reichskancleris paskelbė Kaizerio Vilhelmo II atsistatydinimą. Taip lapkričio įvykiai Vokietijoje likvidavo monarchiją. Berlyne buvo paskelbta Respublika, o tai reiškė 1871 metų Konstitucijos galiojimo, taigi ir monarchijos pabaigą. 1919 metų sausio 19 dieną buvo surengti rinkimai į Nacionalinį susirinkimą, kurio užduotis buvo priimti konstituciją. Tai buvo pirmieji demokratiniai Vokietijoje surengti rinkimai. Vokietijos moterims buvo suteikta tiek aktyvi, tiek pasyvi rinkimų teisė.

Didžiausią kiekį balsų laimėjo partijos pasisakiusios už laisvos demokratinės bei teisinės valstybės kūrimo idėjas. Vietos Nacionaliniame Tautos susirinkime buvo paskirstytos reimiantis proporcinge rinkimų sistema. Socialdemokratai tapo stipriausia Nacionalinio Tautos susirinkimo frakcija, todėl jie kartu su centristais ir Vokietijos demokratinės partijos atstovais sudarė koaliciją, kuri dar buvo vadinama Veimaro koalicija.¹⁵

Išrinktas naujas Tautos susirinkimas dėl įtemptos padėties posėdžiavo ne Berlyne, o Veimare. Todėl 1919 metų Vokietijos Reicho Konstitucija, dar vadinama Veimaro Konstitucija.

Pradėjęs darbą Nacionalinis Tautos susirinkimas išleido įstatymą „Dėl laikinosios Reicho valdžios“. Pagal šį įstatymą Nacionaliniam susirinkimui, kaip laikinajai valstybės valdžiai, buvo perduota kompetencija įstatymų leidybos srityje, o valstybės vadovo pareigas buvo pavesta eiti Reicho Prezidentui. Reicho Prezidentas privalėjo sudaryti vyriausybę, kurios sudėtį turėjo tvirtinti Nacionalinis Tautos susirinkimas. Taip pat buvo įsteigtas Valstybių komitetas, per kurį valstybėms

¹⁴ <http://www.verfassungen.de>

¹⁵ H. Fenske, Wahlrecht und Parteiensystem. Ein Beitrag zur deutschen Parteiengeschichte, 1972, S. 46.

buvo suteikta galimybė pareikšti savo valią priimant sprendimus svarbiausiais Reicho valdymo klausimais.

Konstitucijos svarstymai buvo baigti 1919 metų vasarą, o pati Konstitucija priimta ir kontrasignuota Reicho prezidento, Friedrich`o Ebert`o, tų pačių metų rugpjūčio 11 d., o įsigaliojo po trijų dienų, rugpjūčio 14 d.

Ši Konstitucija turi ne tik svarbią istorinę reikšmę. Joje įtvirtintas ir pasiteisinusias nuostatas perėmė šiuo metu galiojančio Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio įstatymo kūrėjai.

Priimtoje konstitucijoje atsispindėjo visų trijų pagrindinių Nacionalinio susirinkimo partijų valstybės koncepcijos, kurių vienintelis tikslas buvo sukurti parlamentinę demokratinę respubliką. Galima teigti, kad daugelis sprendimų priimtų, kuriant 1919 metų konstituciją buvo priimti radus kompromisą tarp liberaliomis, socialistinėmis bei katalikiškomis pažiūromis pasižymėjusių partijų koncepcijų.

Konstitucija Vokietiją skelbė respublika, nors išsaugojo Reicho pavadinimą, kuris čia vartojamas kaip termino „valstybė“ sinonimas. Prieštaraujant dinastijų tradicijoms buvo paskelbtas tautos suverenitetas. Veimaro Konstitucijoje Vokietijos Reichas buvo apibūdinamas kaip parlamentinė federacinė respublika (1, 2 str.).¹⁶ Tačiau parlamentarizmui negalint tinkamai funkcionuoti buvo numatyti ir prezidentinės demokratijos elementai, o federalizmui buvo būdingi unitariniai bruožai, kurie pirmiausia atsispindėjo plačiais reicho įgaliojimais įstatymų leidybos bei iš dalies reicho valdymo srityje. Tai geriausiai atspindėjo palyginti silpna Reichsrato padėtis bei akivaizdi federalinių žemių priklausomybė nuo reicho. Anot M. Maksimaičio: pagal valstybės santvarkos formą Vokietija liko federacine valstybe, bet unitarinės tendencijos, išreiškiančios kompromisą tarp federacinės ir unitarinės valstybės šalininkų, joje išplečiamos ir pabrėžiamos. Pažymėtina taip pat, kad šioje Konstitucijoje įtvirtinta ir nemažai tiesioginės demokratijos elementų (73-76 str.).

Kalbant apie įgaliojimų paskirstymą tarp Reicho ir federalinių žemių įstatymų leidybos srityje, pagal 1919 metų Konstituciją Reichas turėjo daug daugiau galių nei federalinės žemės (6 - 12 str.), palyginus su 1871 metų Vokietijos Reicho Konstitucijos jam suteiktomis galiomis. Tuo tarpu vykdomosios ir teisminės valdžios funkcijas pagal šias Konstitucijas iš esmės vykdė federalinės žemės.

¹⁶ <http://www.verfassungen.de>; <http://www.bundesregierung.de>

3.2. Valstybės institucinė sąranga pagal 1919 metų Veimaro Konstituciją

Aukščiausiosios valdžios institucijos pagal Veimaro Konstituciją buvo Reichstogas, Reichsratas, Reicho Prezidentas ir Reicho vyriausybė (žr. schemą Nr. 3 “Veimaro Konstitucija 1919 m.”). Taip pat buvo sudaryta Reicho ekonominė taryba bei Valstybės Tribunolas. Reichstogas buvo Tautos atstovybė ir centrinė Vokietijos Reicho reprezentacinės demokratijos institucija (20, 21 str.). Jis buvo renkamas visuotiniuose, lygiuose, tiesioginiuose ir slaptuose rinkimuose pagal proporcinę rinkimų sistemą (22 str.). Kitaip nei pagal 1871 m. Vokietijos Reicho Konstituciją, jis buvo svarbiausia institucija įstatymų leidybos srityje (68 str. 2 d., 74 str.). Viena vertus, įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžios viena kitos atžvilgiu turėjo nemažai poveikio ir kontrolės teisių (33, 34 str., 43 str. 2 d., 54 ir 59 str.). Kita vertus, Reicho prezidentas pagal 1919 metų Vokietijos Reicho Konstitucijos 25 straipsnio 1 dalį turėjo teisę paleisti Reichstagą: sąlygos šiame straipsnyje nėra nurodytos, tik paminėta, jog tai gali būti padaryta vieną kartą dėl tos pačios priežasties. Todėl galima teigti, jog valdžių padalijimo principas ir šioje Konstitucijoje nebuvo iki galo įgyvendintas. Kiti Reichstago įgaliojimai iš esmės sutampa su tais, kurie suteikti Bundestagui pagal 1949 m. Pagrindinį įstatymą.¹⁷

Pagrindinė Reichsrato funkcija buvo garantuoti federalinių žemių dalyvavimą įstatymų leidybos procese bei valstybės valdyme. Palyginti su 1871 metų Vokietijos Reicho Konstitucija, čia jo įgaliojimai buvo daug labiau apriboti. Įstatymų leidyboje jis nedalyvavo, o tik turėjo prieštaravimo teisę (68, 74 str.). Valdymo srityje jam taip pat buvo suteikta keletas teisių (67, 77, 85-86 str.). Taigi pagal savo įgaliojimus Reichsratas Bundestagui negalėjo būti politinė atsvara.

Vykdomoji valdžia pagal 1919 m. Vokietijos Reicho Konstituciją buvo perduota dviem institucijoms: Reicho Prezidentui ir Reicho vyriausybei. Reicho Prezidentui buvo suteikti platūs įgaliojimai, neatsitiktinai jis buvo vadinamas „atsarginiu Kaizeriu“. Jį rinko Tauta tiesioginiuose rinkimuose septynerių metų kadencijai (41, 43 str.). Jis vadovavo valstybei, ją reprezentavo (45 str.), skyrė ir atleido vyriausybę (53 str.), kaip jau minėta, turėjo teisę paleisti Reichstagą, taip pat teisę dalyvauti įstatymų leidybos procese. Šios Konstitucijos 73 ir 74 straipsniuose numatytais atvejais jis turėjo teisę dėl įstatymų surengti visuotinį balsavimą, o 48 straipsnio 2 dalyje buvo nustatyta Reicho Prezidento teisė priimti nepaprastosios padėties nutarimus, kurie ir dėl ekstensyvios šio straipsnio formuluotės turėjo ypač neigiamą poveikį Veimaro Respublikos raidai: nuo 1930 m. valstybė buvo valdoma tik šiuo būdu. Šiuo požiūriu negalėjo gelbėti ir tai, jog visi Reicho Prezidento leidžiami aktai turėjo būti kontrasignuojami (50 str.). Antroji vykdomosios valdžios institucija buvo Reicho vyriausybė, sudaryta iš Reichskanclerio ir Reicho ministrų (52 str.). Jau minėta, kad ją skyrė Reicho

¹⁷ Anschütz, G., Die Verfassung des Deutschen Reiches vom 11. August 1919, Nachdruck Wissensch. Buchgesellsch., Darmstadt 1960, S. 57.

Prezidentas, jai taip pat buvo reikalingas parlamento pasitikėjimas (52-54 str.). 1949 metų Pagrindiniame Įstatyme numatytas federalinės vyriausybės darbo organizavimas ir jai patikėti įgaliojimai iš esmės atitinka tai, kaip jos buvo numatytos Veimaro Konstitucijoje (55-58 str.). Tačiau vis dėlto paminėtini trys svarbūs skirtumai: vyriausybė privalėjo turėti parlamento ir prezidento pasitikėjimą. Ji Reichsrato atžvilgiu neturėjo jokių teisių, o prezidentas vykdomosios valdžios struktūroje turėjo ypatingą statusą.¹⁸

Pagal 1919 m. Konstitucijos 165 straipsnį reicho ekonominė taryba turėjo patariamąją funkciją ir įstatymų leidybos iniciatyvos teisę socialinėje ir ekonominėje srityje. Šios Konstitucijos 108 straipsnyje nustatyta, jog įstatymu įsteigiamas Valstybės Tribunolas, kuris pagal Konstitucijos 19 straipsnį vienos iš šalių prašymu sprendžia konstitucinius ginčus, kylančius kurioje nors federalinėje žemėje, jei joje nėra teismo, galinčio juos išspręsti, taip pat neprivataus pobūdžio ginčus tarp skirtingų federalinių žemių arba tarp Reicho ir federalinės žemės, jei nėra kompetentingo kito Reicho tribunolo.

Konstitucijos antroje dalyje buvo įtvirtintos pagrindinės vokiečių teisės ir pareigos. Pirmajame šios dalies skirsnyje buvo įtvirtintos klasikinės liberalios asmens laisvę garantuojančios teisės, antrajame skirsnyje - politinės teisės, taip pat numatyta nemažai garantijų santuokai ir šeimai, bendruomenėms ir tarnautojams. Trečiasis skirsnis buvo skirtas religijai ir religinių bendruomenių teisėms, ketvirtasis švietimo ir mokyklos klausimams, penktasis - ekonominiam gyvenimui. Pažymėtina, jog iš esmės šios teisės buvo tam tikros programinės nuostatos ir tam, kad jos taptų veiksmingos, turėjo būti sukonkretinamos atitinkamuose įstatymuose. Veimaro Konstitucijoje vartojama formuluotė „pagrindinės teisės tik pagal įstatymą“, tuo tarpu dabartiniame Pagrindiniame įstatyme - „įstatymai tik pagal pagrindines teises“.

1919 m. Konstitucija formaliai niekada nebuvo panaikinta, tačiau ji faktiškai nebegaliojo 1933 m. kovo 24 d. priėmus įstatymą, suteikiantį ypatingus įgaliojimus vyriausybei. Tai, kad Pirmoji vokiečių respublika gyvavo tik 14 metų, negali būti paaiškinama koku nors dideliu Veimaro Konstitucijos trūkumu. Priešingai, palyginti, pavyzdžiui, su 1871 m. Vokietijos Reicho Konstitucija, ji buvo labai pažangi ir darni. Tiesa, kai kurios jos nuostatos skatino neigiamą raidą, pavyzdžiui, numatyta rinkimų sistema buvo viena iš partinio susiskaldymo priežasčių. Prezidentui suteiktas išskirtinis statusas valstybės valdžią vykdančių institucijų sistemoje nuo 1930 metų lėmė perėjimą prie prezidentinio valstybės valdymo. Svarbu ir tai, jog šios Konstitucijos tekstas neatitiko to meto konstitucinės tikrovės, kadangi joje buvo įtvirtintas toks valstybės valdymo modelis, kurį įgyvendinti visuomenė dar nebuvo pasirengusi. Be to, Pirmojo pasaulinio karo pasekmės, ekonominiai sunkumai taip pat buvo svarbios priežastys, lėmusios Veimaro Respublikos žlugimą.

¹⁸ Poetzsch-Heffter, F., Handkommentar der Reichsverfassung vom 11. August 1919 Ein Handbuch für Verfassungsrecht und Verfassungspolitik, 3.A., Berlin 1928, S.95.

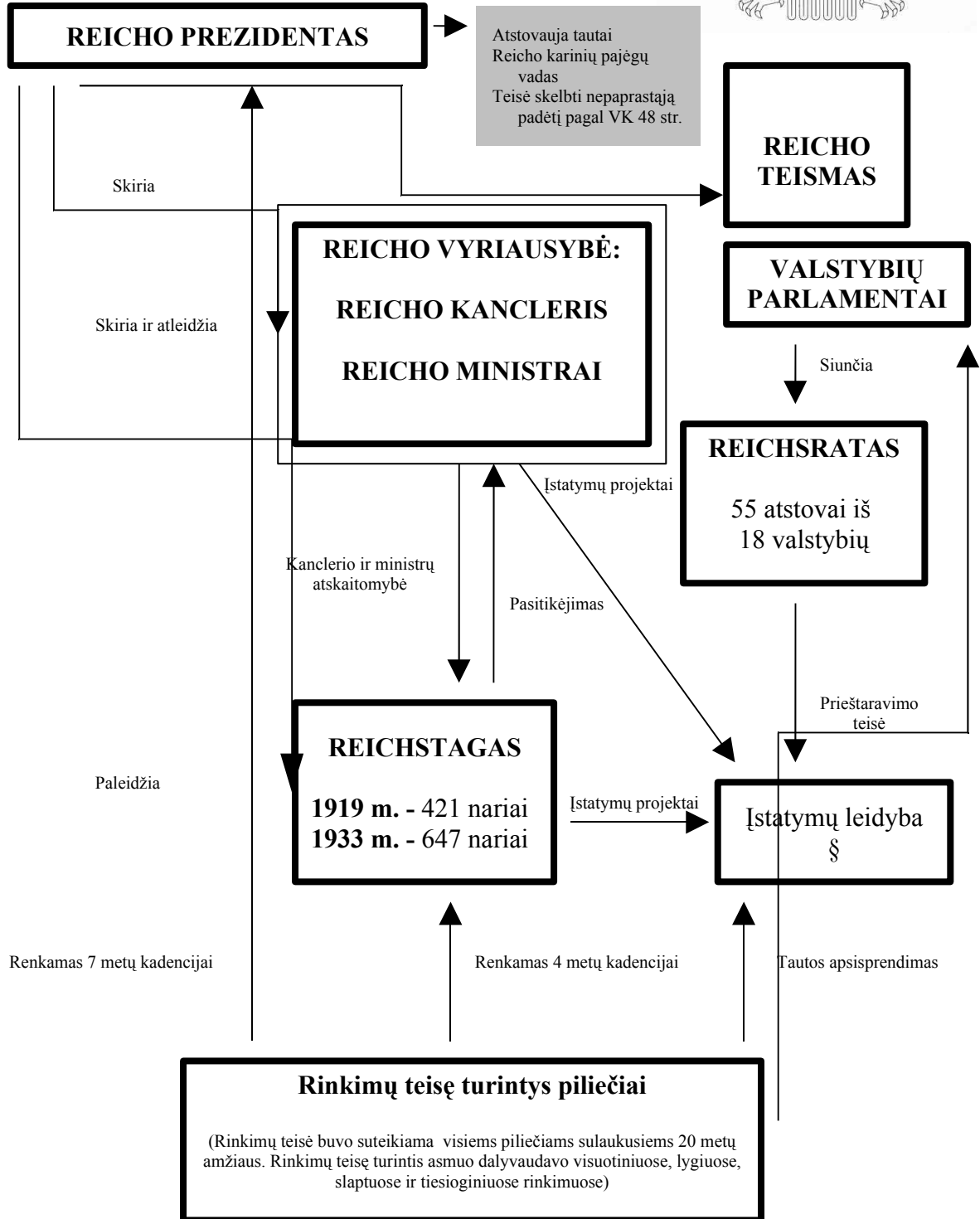
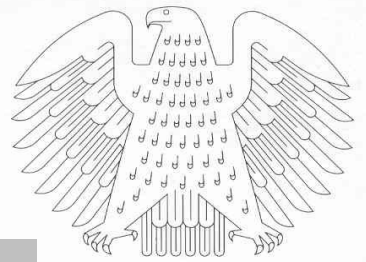
1933 - 1945 metų Vokietijos Reicho valdymo forma apibūdinama kaip nacionalsocializmas. Jam būdingas totalitarizmas, vienpartiškas, tautiniu ir rasistiniu pagrindu grįstas valstybingumas. Ši „trečioji imperija“ žlugo pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, 1945 m. gegužės 7 - 8 dienomis.¹⁹

Konstitucija nustatė sudėtingą kompetencijos tarp imperijos žemių paskirstymą, pagrįstą principu, kad Reicho teisė turi pranašumą prieš žemių teisę. Stipriausios ir ryškiausios federacinės institucijos buvo Reicho prezidentas, Reicho vyriausybė ir Reichstogas. Pagal jų sudarymo principus, žemėms kaip federacijos subjektams čia nebuvo skirta jokio vaidmens.

Konstitucija įsteigė labai stiprią prezidento instituciją. Imperijos prezidentas, vienintelis to meto Europoje, buvo renkamas visos vokiečių tautos tiesioginiais rinkimais septyneriems metams, neribojant to paties asmens perrinkimo. Pirma laiko nušalinti Reicho prezidentą galėjo tik tauta, pareikšdama savo valią referendumu. Prezidentui buvo pavesta atstovauti Reichui tarptautiniuose santykiuose, akredituoti ir priimti užsienio pasiuntinius, imperijos vardu su kitomis valstybėmis sudaryti sąjungas ir kitas sutartis, skirti ir atleisti imperijos valdininkus, vadovauti ginkluotosioms pajėgoms. Kuriai nors žemei nevykdant konstitucinių pareigų ar imperijos įstatymų, prezidentas galėjo ją priversti, padedamas ginkluotojų pajėgų. Visi prezidento įsakymai ir potvarkiai turėjo būti kontrasignuojami Reichskanclerio arba atitinkamo ministro. Tai reiškė atsakomybės už akto turinį prisiėmimą. Konstitucija tradiciškai išsaugojo Reichskanclerio pareigybę, tačiau dabar jis buvo jau ne administracijos aparato galva, bet parlamentinės vyriausybės vadovas. Reicho vyriausybę sudarė Reichskancleris ir ministrai. Reichskanclerį ir jo teikimu ministrus skyrė ir atleido Reicho prezidentas, bet jiems veikti reikėjo Reichstago pasitikėjimo. Konstitucijos 20 - 21 straipsniai skelbė, kad Reichstogas susideda iš vokiečių tautos deputatų ir kad jie atstovauja visai tautai, t.y. ne atskiroms žemėms. Deputatai renkami visuotiniais, lygiais, tiesioginiais ir slaptais rinkimais pagal proporcinę atstovavimo sistemą. Rinkimuose turi teisę dalyvauti vyrai ir moterys. Reichstogas renkamas ketveriems metams, prezidentas galėjo jį paleisti ir anksčiau laiko, bet dėl vienos ir tos pačios priežasties ne daugiau kaip vieną kartą. Federalistinėje sistemoje Reichsratas iš tikrųjų buvo silpniausias iš visų konstitucinių institucijų kadangi nebuvo suteiktas joks sprendžiamasis balsas nei leidžiant įstatymus, nei valdant. Reglamentuodama Reicho įstatymų leidybą, Konstitucija nustatė, kad įstatymų projektus siūlo Reicho vyriausybė, juos suderinusi su Reichsratu, arba tai gali padaryti Reichstago nariai. Abiem atvejais juos priiminėjo Reichstogas. Reichstago priimtus įstatymus Reichsratas galėjo užprotestuoti. Tokiu atveju galutinis įstatymo likimas priklausė nuo Reichstago ar Reicho prezidento nutarimu paskirto tautos balsavimo rezultatų.

¹⁹ Mommsen, H., *Aufstieg und Untergang der Republik von Weimar 1918-1933*, Berlin 1998, S. 168.

VEIMARO KONSTITUCIJA 1919m.



Įtvirtindama parlamentinę kabineto atsakomybę, Veimaro konstitucija įtvirtino parlamentinę respubliką. Tačiau ta parlamentinė respublika buvo iškreipta šiai valstybės valdymo formai nebūdingos prezidento rinkimų tvarkos bei veto teisės, dėl parlamento priimtų įstatymų, prezidentui nesuteikimo.

Vykdyti teisingumą Konstitucija pavedė Reicho teismui ir žemių teismams ir draudė nepaprastuosius teismus. Buvo skelbiama, kad teisėjai yra nepriklausomi ir paklūsta tik įstatymui. Savo pareigoms jie buvo skiriami iki gyvos galvos.

Teisinės technikos ir konstrukcijos požiūriu Veimaro konstitucija yra laikoma viena tobuliausių konstitucijų.

3.3. Pagrindinės teisės ir laisvės Veimaro konstitucijoje

Veimaro konstitucijos antroje dalyje pirmą kartą per visą Vokietijos Reicho gyvavimo istoriją buvo aiškiai pateiktas pagrindinių teisių ir laisvių katalogas. Šis pagrindinių teisių ir laisvių katalogas buvo glaudžiai siejamas su pagrindinėmis teisėmis ir laisvėmis, kurios buvo reglamentuotos 1849 metų konstitucijoje. Tačiau vien tik atkartoti pastarojoje konstitucijoje įtvirtintas nuostatas nepakako. Naujoje konstitucijoje kai kurios įtvirtintos teisės ir laisvės buvo kiek pakeistos ar papildytos.²⁰ Be to socialdemokratai reikalavo iš esmės pertvarkyti ekonominius bei socialinius valstybės pagrindus. Buvo panaikintos privilegijos, kurias anksčiau suteikdavo atsižvelgiant į lytį ar priklausomybę aukštesniam visuomenės luomui. Tokiu būdu buvo įtvirtintas lyčių lygybės principas.

Nesantuokiniams vaikams įstatymų pagalba buvo garnatuota tokia pati teisė į fizinį, dvasinį bei socialinį vystymąsi kaip ir santuokiniams vaikams (121 str. VK). Taip pat buvo garantuota jungimosi laisvė siekiant išsaugoti ir skatinti darbo bei ekonomikos augimą (159 str. VK). Ryšys su socialine valstybe aiškiai atsispindėjo konstitucijos nuostatose, kur buvo sakoma, kad nuosavybė įpareigoja, ir kad naudojimasis nuosavybe turi kartu nešti naudą, kuriant visuotinę gerovę (153 str. 3 d. VK). Remiantis įstatymu privačios įmonės galėjo būti nacionalizuotos (156 str. 1 d. VK).

Reaguodamos į socialinių reformų siekius daugiausiai eilinius piliečius atstovaujančios partijos reikalavo, kad būtų garantuotas paveldėjimo (154 str. VK), šeimos (119 str. VK) institutų sėkmingas egzistavimas. Taip pat buvo siekiama išskirtinių teisių suteikimo bažnyčiai (137 str. VK), bei religijos pamokų mokyklose dėstymo užtikrinimo. Sekant teisine tradicija pagrindinėms teisėms ir laisvėms buvo priešpastatytos pagrindinės piliečių pareigos. (120, 132-134, 163 str. VK).

²⁰ Poetzsch-Heffter, F., Handkommentar der Reichsverfassung vom 11. August 1919 Ein Handbuch für Verfassungsrecht und Verfassungspolitik, 3.A., Berlin 1928, S. 278.

3.4. Veimaro Respublikos žlugimas ir nacionalsocialistų diktatūros įsigalėjimas

Pirmąjį Pasaulinį karą laimėjusių valstybių bekompromisiškai vedama politika, didelių reparacijų reikalavimas, kuris privertė ekonominius šalies pajėgumus didinti iki tokio lygio, kuris peržengia visas galimybių ribas, pasmerkė jauną Vokietijos demokratiją sunkiems išbandymams.

Greitas ekonomikos nuosmūkis, pinigų nuvertėjimas, santaupų praradimas sąlygotas didelės infliacijos bei visų šių priežasčių iššaukti nepaprastosios padėties atvejai vedė į šalies krizę. Būtent sunkios pralaimėto karo pasekmės, Versalio sutartis, kuri iš esmės apribojo reicho karines galimybes bei prie to prisidėjusi ekonominė suirutė, bendras revoliucinis pakilimas sudarė palankias sąlygas Vokietijoje kurtis gausioms karinėms organizacijoms. Jose sau prieglobstį rado daugelis grįžusių iš fronto karių, kurių daugelis buvo valstybei tapę nebereikalingais. Šalyje tiek iš radikaliųjų politinių jėgų pusės, tiek iš komunistų daugėjo mėginimų užgrobti valdžią jėga.²¹

Reicho vyriausybei dėl grėsusių griežtų sankcijų galiausiai teko priimti Londono ultimatumu, kuris buvo paskelbtas 1922 metų birželio 24 d., reikalaujamas 132 milijardų auksinių markių reparacijas. 1923 metais Vokietijai uždelsus mokėti reparacijas Prancūzija užėmė Rūro sritį, o tuo metu komunistai sukėlė neramumus Sachseno, Tiuringijos bei Hamburgo žemėse. Visi šie įvykiai mobilizavo dešiniuosius radikalus tolimesniems revoliuciniams veiksams. Tame tarpe buvo ir 1923 metų lapkričio 9 dienos pučas, kurį surengė Hitleris.

1923 metų pabaigoje įvedus „rentmarkę“ šalyje pavyko sustabdyti infliaciją bei sukurti pagrindą stabiliai ekonominei šalies raidai. Tačiau vos tik prasidėjus vidiniam šalies pagyvėjimo etapui tam atėjo galas, kai daugelį šalių sukrėtė pasaulinė ekonominė krizė.

Šios krizės pasekoje dramatiškai išaugo bedarbių skaičius, kurie galiausiai dėl nedarbo pakliūdavo į visišką skurdą. Kilo didelė suirutė politinių partijų tarpe nesusitariant kaip toliau turėtų būti valdoma valstybė.

Šalį ištikus ekonomikos bei finansų krizei, bedarbių skaičiui pasiekus kritinę 6 milijonų ribą, esant dideliems nesutarimams tarp dešiniųjų radikaliųjų politinių grupių bei parlamentui nesugebant sudaryti valdančiosios daugumos Veimaro Respublika nenumaldomai artėjo link savo egzistavimo pabaigos.

Po 1930 metų Reichstago rinkimų stipriausiomis politinėmis partijomis tapo respublikai prijaucianti socialdemokratų partija, po jos sekė Vokietijos nacionalsocialistų darbo partija bei Vokietijos komunistų partija.

1933 m. įtakojamas konservatyvias politines pažiūras propaguojančios aplinkos tuometinis Reicho Prezidentas Paul'as von Hindenburgas Adolfą Hitlerį paskyrė Reichskancleriu. Jis buvo

²¹ Mommsen, H., *Aufstieg und Untergang der Republik von Weimar 1918-1933*, Berlin 1998, S. 36.

skeptiškai nusiteikęs A. Hitlerio atžvilgiu, tačiau naiviai tikėjosi, daugumą vyriausybėje sudarančių konservatyvių pažiūrų ministrų padedamas, suvaldyti jį.

A Hitleriui buvo pavesta sudaryti vyriausybę. Naujoje vyriausybėje išskyrus Hitlerį buvo dar du nacionalsocialistai: Frick`as užėmė vidaus reikalų ministro postą, o Goring`as buvo ministras be portfelio. Jau pirmajame vyriausybės posėdyje A Hitleris pasiekė, kad būtų priimtas nutarimas paleisti Reichstagą ir skirti naujus rinkimus. Laikas iki rinkimų turėjo būti išnaudotas Vokietijos nacionalsocialistų partijos pozicijų stiprinimui. 1933 metų vasario 27 dieną Reichstage kilo gaisras. Jo padegimu apkaltinami komunistai, kas kartu tapo ir pretekstu susidoroti su jais.

Demokratija buvo sunaikinta. Po Reichstago gaisro prasidėjo tironijos laikotarpis, kuris vėliau apimė ne tik Vokietiją, bet ir visą Europą.²²

Formaliai nacionalsocialistai Veimaro konstitucijos nepanaikino. Savo tikslams pasiekti jie dar panaudojo kai kurias joje fiksuotas nuostatas, bet faktiškai šios konstitucijos netrukus buvo atsisakyta.

Jau kitą dieną po reichstago padegimo, motyvuodamas būtinumu saugoti „visuomeninę ramybę“ ir remdamasis Veimaro Konstitucijos 48 straipsniu, prezidentas P. von Hindenburg`as išleido dekretą „Dėl tautos ir valstybės gynimo“, sudariusį pagrindą drausti susirinkimus, mitingus, persekioti spaudą. Šiuo dekretu buvo sustabdytas pagrindinių demokratinių Veimaro konstitucijoje įtvirtintų teisių ir laisvių veikimas. Tuo pačiu A Hitleriui buvo suteikta gera galimybė susidoroti su savo politiniais aponentais. Kiek vėliau buvo išleistas nepaprastasis dekretas „Prieš valstybės išdavimą ir išdavikiškus veiksmus“, kuriame buvo paskelbtas sąrašas veikų, už kurias leista taikyti griežčiausias poveikio priemones.

Nacionalsocialistai savo inicijuotais įstatymais ėmė formuoti Trečiojo Reicho pagrindus ir vieną po kito likviduoti demokratinius Veimaro konstitucinius institutus.

Vienas pirmųjų šiuo atžvilgiu labai reikšmingas buvo įstatymas „tautos ir valstybės negandoms pašalinti“. Remiantis šio įstatymo pirmuoju straipsniu įstatymų leidybos teisė, be Reichstago, dar buvo suteikiama Reicho vyriausybei, kas įteisino Konstitucijoje nenumatytą antrąjį šios teisės subjektą ir parlamentą nustūmė į šalį. Tai pat nustatyta, kad vyriausybės priimamiems įstatymams netaikoma įprasta, Konstitucijos 68 - 77 straipsniuose nustatyta procedūra įstatymams leisti, reikalaujanti, kad įstatymų projektai būtų derinti su Reichsratu, ir kad Reichsratas galėtų protestuoti priimtus įstatymus, o prezidentas reikalauti jų tautos balsavimo. Įstatymas atskirai pažymėjo, kad skelbti atskirai vyriausybės leidžiamus įstatymus pavedama Reichskancleriui. Įstatyme taip pat skelbiama, kad Reicho vyriausybės priimami įstatymai „gali nukrypti nuo Reicho konstitucijos“, kol jų reglamnetavimo objektas nėra Reichstago arba Reichsrato saranga, o taip pat

²² Keinemann, F., Sieben entscheidende Jahre. Hamm 1928-1935. Ende der Weimarer Republik, Machtergreifung, Gleichschaltung, Bochum 1991, S. 87.

Reicho prezidento teisės. Už šį įstatymą Reichstage balsavo visos partijos išskyrus socialdemokratus ir iš balsavimo pašalintus komunistus. Taip, įstatymas „tautos ir valstybės negandoms pašalinti“ A. Hitlerio rankose tapo legaliu įrankiu padėjusiu paminti Veimaro demokratiją. Tai reiškė, kad vyriausybė su savo leidžiamais aktais buvo iškelta aukščiau už Konstituciją.

Visais įmanomais būdais buvo bandoma užgniaužti visas pliuralistines jėgas. Kovo mėnesį buvo uždrausta naujajai politinei jėgai nepalanki Vokietijos komunistų partija. Vėliau buvo panaikintos profesinės sąjungos. Vokietijos socialdemokratinės partijos atstovai buvo pašalinti iš visų valstybių parlamentų ir bendruomenės atstovybių. Visos likusios partijos veikiamos didelio politinio spaudimo iki birželio, liepos mėnesio nutraukė savo veiklą savanoriškai. Buvo išleistas įstatymas draudžiantis naujų partijų kūrimą. Taip nacionalsocialistai sau užsitikrino monopolį politinėje arenoje.

Dar prieš prezidento P. von Hindenburg'o mirtį priimtas įstatymas „Dėl aukščiausiojo vokiečių Reicho vadovo“, skelbė, kad Reicho Prezidento pareigybė yra sujungiamą su Reichskanclerio pareigybe. Tai reiškė ne tik konstitucinės prezidento institucijos likvidavimą, bet ir naujos institucijos, sujungusios iš esmės neįmanomas sujungti pareigybės sukūrimą, kadangi Reichskancleris skiriamas ir atleidžiamas Reicho prezidento, o Reicho prezidento aktai kontrasignuojami Reichskanclerio. Prie šios, iš dviejų konstitucinių pareigybių sudarytos pareigybės buvo prijungta dar ir trečia, nekonstitucinė vado, vadinamo fiureriu, pareigybė, apskritai neturėjusi įstatymuose fiksuotos kompetencijos. Reicho prezidento įgaliojimai buvo perduoti fiureriui bei tuo pačiu reichskancleriui Adolfui Hitleriui. To pasekoje Hitlerio rankose atsidūrė tiek įstatymų leidžiamoji, tiek vykdomoji valdžia. Turėdamas prezidento įgaliojimus Hitleris vadovavo vemachtui. Atleisdamas Reicho karo ministrą Blomberg'ą iš posto jis perėmė ir jo funkcijas. Negana to, padedamas Reichstago Hitleris prisiskyrė sau vyriausiojo valstybės teisėjo pareigybę, kas suteikė jam teisę skirti bausmes, jei to reikalauja tautos gerovė.²³

J. Relling teigė, kad „nacionalsocialistų įstatymai, likviduodami parlamentarizmą ir į valstybės gyvenimą įdiegdami sadizmo principą, iš esmės pakeitė valstybės valdymo sistemą.“

Labai pakito Vokietijos teismų sistema. Greta įprastų teismų, iš esmės pažeidžiant Veimaro konstitucijoje buvusį draudimą, kiekvienoje teisminėje apygardoje buvo įsteigti ypatingieji teismai. Sudarytas dar vienas nepaprastasis teismas t.y. Tautos tribunolas, kuriam pavestas valstybės išdavystės bylų supaprastinta tvarka nagrinėjimas.

Hitlerinei imperijai buvo būdingas griežtas posūkis į kraštutinę valstybės centralizaciją, į ryžtingą paskutiniųjų federalizmo elementų atsisakymą.

Jau 1933 m. išleistas „Žemių sujungimo su imperija“ įstatymas iki minimumo sumažino ir taip ribotą federacijos subjektų autonomiją. Vadovaujantis juo, į žemes vyriausybė ėmė siūsti

²³ Broszat, Martin: Der Staat Hitlers: Grundlegung und Entwicklung seiner inneren Verfassung, München 1995, S. 156.

vietininkus, turinčius teisę skirti ir atleisti žemės vyriausybę, paleisti žemės parlamentą ir skirti naujus jo rinkimus, tvirtinti ir skelbti žemių įstatymus.

1934 m. Reichstogas išleido „Reicho pertvarkymo įstatymą“, kuriame teigiama, kad Reichstago rinkimai parodė, kad vokiečių tauta neva „susiliejo į vieningą ir iš vidaus nesuardomą vienetą“, todėl skelbiamas tautos atstovybių žemėse t.y. žemės parlamentų likvidavimas, žemių vyriausybių pajungimas Reicho vyriausybei. Netrukus buvo šleistas „Reichsrato likvidavimo įstatymas“, pasak kurio Reichsratas likviduojamas, o jo dalyvavimas leidžiant įstatymus ir valdant nutraukiamas. Taip žemės apskritai nebeteko federacijos subjekto statuso.

Jei kalbetumėme apie teisinius veiknius prisidėjusius prie Veimaro Respublikos konstitucinės tvarkos sunaikinimo, tai visų pirma reiktų paminėti griežtos proporcinės rinkimų sistemos taikymą, kuri iššaukė didelį partinį susiskaldymą. Plataus politinių partijų spektro atsiradimas sąlygojo pastovią vyriausybių kaitą. Paskutiniaisiais Respublikos gyvavimo metais atrodė, kad apskritai yra neįmanoma sudaryti stabilios vyriausybės, kuri turėtų Reichstago pasitikėjimą.

Šioje situacijoje svarbų vaidmenį suvaidino Reicho Prezidento išskirtinė teisė skirti Reicho Kanzlerį bei teisė paleisti Reichstagą. Pastarąja teise Reicho Prezidentas galėjo ypač naudingai pasinaudoti tada, kai jo pasitikėjimą turinčiai Reicho vyriausybei grėsė būti pareikštas nepasitikėjimas. Tokiu būdu krizių atveju valdymo įrankiu galėjo tapti ne Reicho parlamento, o Reicho Prezidento teisė reikšti pasitikėjimą. Prezidento teisė imtis būtinų priemonių ilgainiui tapo dažniausiai naudojama priemone, kuriant teisę valstybėje. Pasinaudodamas šia teise Prezidentas užpildydavo teisinės sistemos spragas, kurios atsirasdavo dėl vyriausybių ir susisikaldžiusio parlamento nesugebėjimo priimti reikiamus sprendimus. Veimaro Respublikos gyvavimo pabaigoje valstybės valdymo svorio centras vis labai slinkosi link Reicho Prezidento institucijos, kuri tuo metu buvo vienintelė valstybės valdymo institucija, galinti sėkmingai funkcionuoti.

Žvelgiant į tuometinę situaciją galima teigti, kad prezidentinio valdymo formai dažnai buvo suteikiama per daug reikšmės, o rinkimų sistemos netobulumas buvo tinkamai neįvertintas. Platus prezidentinio valdymo modelio naudojimas buvo priverstinai iššauktas reiškinys. Jį lėmė silpnų vyriausybių ir prastai funkcionuojančio parlamento darbas. Partinis susiskaldymas parlamente vedė prie to, jog buvo sudaromos vis naujos koalicijos arba visiškai nebuvo sugebama sudaryti stabiliai dirbančios vyriausybės. Partinio susiskaldymo priežastis glūdėjo proporcinėje rinkimų sistemoje, tuo metu kai pragmatiška Anglijos daugumos rinkimų sistema esant ir sunkioms sąlygoms būtų padėjusi sudaryti daugumą, kas valdančiajai partijai būtų suteikę galimybę sėkmingai veikti, o tuo pačiu ir užkirtusi kelią ekstremalių partijų atėjimui į valdžią.

4. 1949 metų Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas

4.1. 1949 metų Pagrindinio Įstatymo atsiradimo istorinės prielaidos

Po Antrojo Pasaulinio karo galimybė atstatyti demokratiją ir ją kiek įmanoma stabilizuoti egzistavo tik Vakarų Europoje, kadangi Vidurio bei Rytų Europoje po 1947 metų greitai įsitvirtino Sovietų Sąjungos remiami ir valdomi komunistai. Tuo metu Europa buvo suskaldyta ne tik geografiškai, bet ir politiškai. Vakaruose įsitvirtino liberalūs demokratiniai, o Rytuose komunistiniai režimai. Greitai Vakarų Europoje pagrindinį vaidmenį, kuriant naują demokratiją, stabilizuojant parlamentarizmą bei partinę sistemą, pradėjo vaidinti Jungtinės Amerikos Valstijos.

Antrajame Pasauliniame kare kapituliuavusi Vokietija atsidūrė Pasaulio dėmesio centre. Išgyvenus du pasaulinius karus, nacionalsocialistinio judėjimo ir koncentracijos lagerių baisumus bei stebint tai, ką teko išgyventi aukštą kultūrinį ir civilizacijos lygį pasiekusiai vokiečių tautai, buvo keliamas klausimas: kokių priemonių reikėtų imtis, kad viso to, kas sukretė Pasaulį, ateityje pavyktų išvengti?

Jau Potsdamo konferencijos metu buvo pareikšta, jog „vokiečių tautai norima suteikti galimybę savo gyvenimą pradėti tvarkyti demokratiškai ir taikiai”.²⁴ Konkrečiai buvo kalbama apie leidimą kurtis politinėms partijoms, steigti žemių valdymo institucijas bei skelbti rinkimus į jas.

Po Antrojo pasaulinio karo Vokietija buvo suskirstyta į keturias okupacines zonas. Valdžia šiose okupacinėse zonose buvo pavesta sąjunginių valstybių: Jungtinių Amerikos Valstijų, Didžiosios Britanijos, Sovietų Sąjungos bei Prancūzijos – karinėms vyriausybėms.²⁵

Aštrėjant nesutarimams Kontrolės taryboje tarp sąjungininkių dėl zonų sujungimo ji nutraukė savo darbą. Neradus kompromiso sujungiant visas keturias okupacines zonas amerikiečiai ir britai nusprendė sujungti nors savo valdomas zonas. Buvo sukurta suvienyta ekonominė zona, kurią pavadino „Bi-zona“, prie kurios vėliau prisijungė ir Prancūzijos valdoma okupacinė zona. Šis procesas buvo viena iš priežasčių lėmusių Vokietijos padalijimą.

Šešių valstybių konferencijoje buvo padėti pamatai Vokietijos Federacinės Respublikos sukūrimui. 1948 metų vasario – birželio mėnesiais konferencijoje be Jungtinių Amerikos Valstijų, Didžiosios Britanijos bei Prancūzijos dalyvavo taip pat ir trys Vokietijos kaimyninės šalys: Belgija, Olandija ir Liuksemburgas. Konferencijos tikslas buvo iš trijų okupacinių zonų sukurti federacinę, demokratinę Vokietijos valstybę. Įgyvendinant šį tikslą vokietijos žemių ministrams pirmininkams buvo pavesta sušaukti tautos susirinkimą, kuris parengtų trijų vakarų zonų konstituciją.

Šis valstybės kūrimo procesas konkrečiai buvo pradėtas ministrams pirmininkams įteikus vadinamuosius Frankfurto dokumentus, kurie atsirado minėtos konferencijos, vykusios Londone,

²⁴ Text der Potsdamer Vereinbarung, in: Ernst Deuerlein (Hrsg.), Potsdam 1945, München 1963, S. 350 ff., hier S. 353 ff. Zur Reeducation-Politik siehe u.a. Karl-Ernst Bungenstab, Umerziehung zur Demokratie? Dusseldorf 1970; Kurt Koszyk, „Umerziehung“ der Deutschen aus britischer Sicht, in: ApuZ 29 / 1978, S. 3 ff.

²⁵

metu. Šiuose dokumentuose vakarų valstybės buvo išdėsčiusios Vakarų Vokietijos kūrimo sąlygas. Tokiu būdu vadinamieji Frankfurto dokumentai tapo pagrindu, kuriant Pagrindinį įstatymą.

Frankfurto dokumentuose buvo reikalaujama, kad:

- kuriama valstybė būtų federacija ir turėtų demokratinę konstituciją,
- konstitucijos ratifikavimui kiekvienoje žemėje pakaktų paprastosios daugumos balsų,
- konstitucija įsigalios, jei jai pritaris 2/3 visų 11 vakarų Vokietijos žemių,
- Vokietijos užsienio politikos, Ruro srities, reparacijų bei pramonės klausimus spręstų ir sąjungininkų karinių pajėgų teises nustatytų kariniai gubernatoriai.
- konstitucines pataisas tvirtintų kariniai gubernatoriai.

Susitarus, kad konstituciją parengs Parlamentinė taryba, ši netrukus pradėjo savo darbą ir dviejų savaitių bėgyje įvykdė jai pavestą užduotį. Parengtas projektas buvo pavadintas Pagrindiniu Įstatymu ir turėjo būti laikinas. Pagrindinio Įstatymo laikinumą liudijo jo preambulėje įtvirtinta frazė „pereinamajam laikotarpiui“. Pagal 146 straipsnio nuostatą Pagrindinis Įstatymas turėjo netekti savo galios tą dieną, kai įsigalioja laisvu vokiečių apsisprendimu priimta Konstitucija. Tačiau Vokietijos susivienijimo atvejui numatytas balsavimas dėl naujos konstitucijos VDR prisijungus prie VFR neįvyko.²⁶

Sąvokos „konstitucija“ buvo sąmoningai vengiama, nes šį vardą turėjo gauti tik visai Vokietijos valstybei galiojantis įstatymas. Vokietijos suvienijimas preambulėje buvo apibrėžiamas, kaip pagrindinis tikslas, o jo įgyvendinimas reglamentuotas Pagrindinio Įstatymo 23 straipsnyje, kuris šiandien reglamentuoja Vokietijos Federacinės Respublikos santykius su Europos Sąjunga.

Po aštrių debatų 1949 metų gegužės 8 dieną Parlamentinės Tarybos balsų dauguma Pagrindinis įstatymas buvo priimtas. Tų pačių metų 12 dieną jam pritarė ir okupacinės jėgos bei Vokietijos federalinių žemių, išskyrus Bavariją, atstovybės. Bavarijos tautos atstovybė balsavo prieš Pagrindinį Įstatymą, kadangi manė, kad reikia stiprinti federalizmą, pavyzdžiui, reikalaujant lygių Bundesrato teisių įstatymų leidyboje.

1949 metų 23 dieną, Pagrindinį Įstatymą ratifikavus visoms kitoms Vokietijos federalinėms žemėms, jis buvo iškilmingai paskelbtas Parlamentinės Tarybos posėdyje ir kitą dieną įsigaliojo. Taip buvo įkurta Vokietijos Federacinė Respublika.

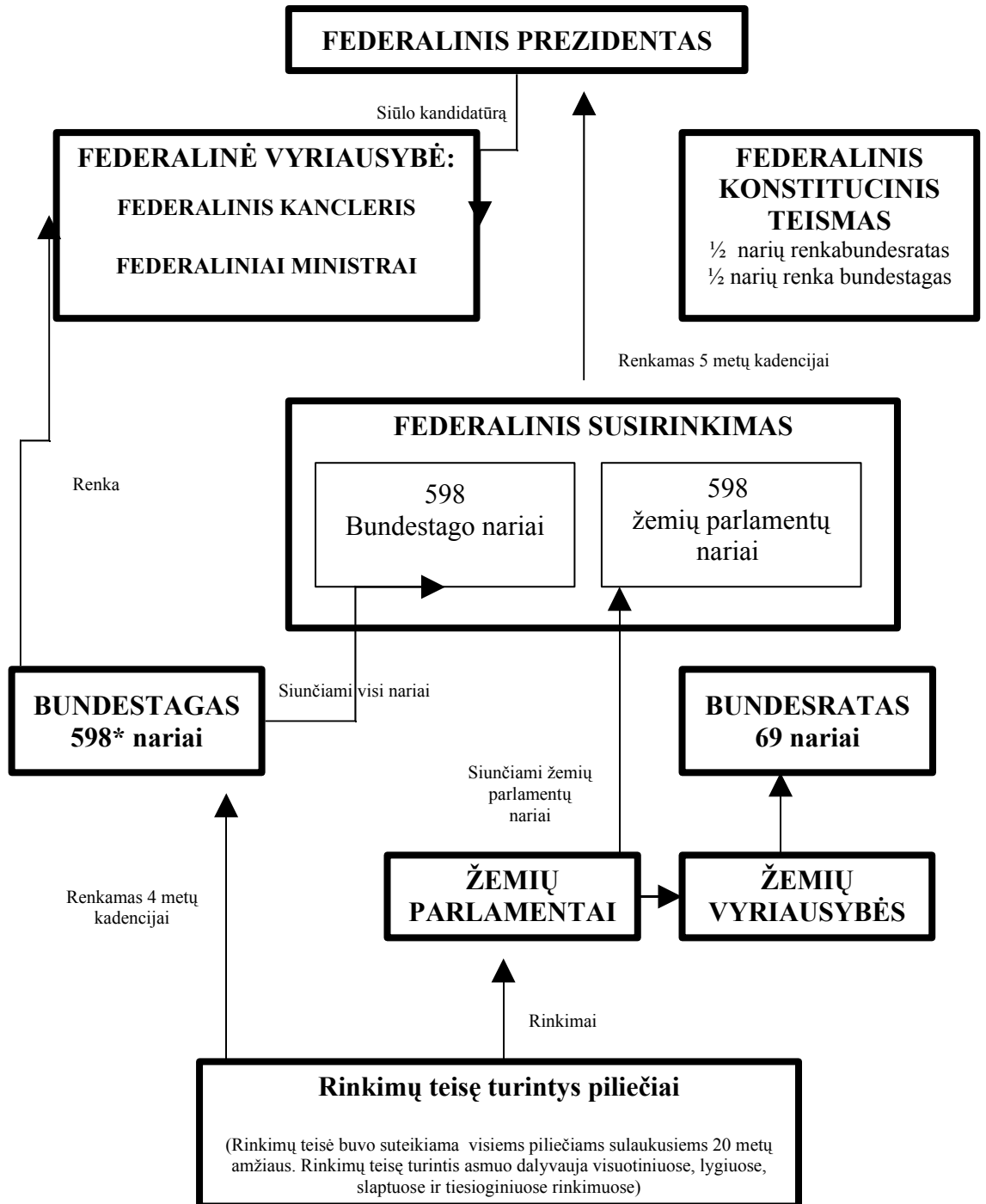
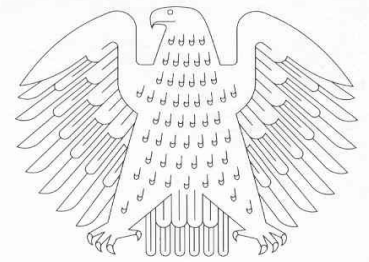
Pagrindinį Įstatymą sudarė preambulė bei dalys, kuriose buvo įtvirtintos pagrindinės teisės ir laisvės, valstybės organizacija ir teisingumo pagrindai. Jame buvo įtvirtinti pagrindiniai demokratijos, valdžių padalijimo, teisinės, socialinės, federacinės valstybės principai.

²⁶ Maunz, Dürig, Herzog, Scholz, Grundgesetz - Kommentar; III. Band; München, 1996, S. 56.

4.2. Valstybės institucinė sąranga pagal 1949 metų VFR konstituciją

Siekiant išvengti dualistinės sistemos, kuri susiklostė Veimaro Respublikoje, persikirtus Reichstago ir Reicho Prezidento kompetencijoms ir paskutiniaus Respublikos gyvavimo metais parlamentinei valdžiai perėjus į Reicho Prezidento rankas, tuo metu kuriamoje Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucijoje, Bundestagas buvo įtvirtintas kaip vienintelis centrinis federacijos organas (žr. schemą Nr.4 “VFR Pagrindinis įstatymas 1949 m.”). Tuo metu kai pagal Veimaro konstituciją tiek Reichstagas, tiek Reicho Prezidentas buvo renkami tautos, Vokietijos Federacinėje Respublikoje taip buvo renkamas tik Bundestagas. Pagrindinio Įstatymo 38 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta, kad: “Vokietijos Bundestago deputatai renkami visuotiniais, tiesioginiais, laisvais, lygiais rinkimais.” Tačiau Pagrindiniame Įstatyme nebuvo nustatyta, pagal kokią rinkimų sistemą bus renkamas Bundestagas. Šis klausimas buvo išspręstas tik 1956 metais, išleidus rinkimų įstatymą. Šiame įstatyme buvo nurodyta, kad rinkimai į Bundestagą vyksta pagal personalizuotą proporcinę rinkimų sistema. Kiekvienam rinkimų teisę turinčiam piliečiui suteikiami du balsai. Pirmasis balsas (vok. Erststimme) atiduodamas už konkretų asmenį, kuris į Bundestagą renkamas rinkiminėje apskrityje. Antrasis balsas (vok. Zweitstimme), dar kaitaip vadinamas „partijos balsu“ (vok. Parteistimme) yra atiduodamas už kokrečią partiją. Nuo balsų kiekio, kurį surenka tam tikra partija, priklauso tai, kiek ta partija papildomai galės deleguoti savo atstovų į Bundestagą be tų atstovų, kurie bus išrinkti tiesiogiai rinkiminėse apskrityse. Šie mandatai yra apskaičiuojami pagal „Hare-Niemeyer“ skaičiavimo sistema. Kaip jau parodė Veimaro Respublikos pavyzdys, proporcinės rinkimų sistemos taikymas sąlygojo mažų partijų susidarymą. Tokiu būdu Reichstage buvo atstovaujamas didelis skaičius partijų. Tuo pačiu tai apsunkino stabilios koalicinės vyriausybės sudarymą. Tačiau ir personalizuotos proporcinės rinkimų sistemos taikymas tam būtų negalėjęs sutrukdyti. Dėl šios priežasties Vokietijos Federacinėje Respublikoje renkant Bundestagą yra taikomas 5% rinkimų barjeras. Tai reiškia, kad visos partijos, kurioms nepavyko gauti 5% galimų „antrųjų balsų“, nebus atstovaujamos Bundestage. Vienintelė galimybė tokiai partijai, kuri negavo 5% balsų, patekti į Bundestagą – gauti mažiausiai tris tiesioginius mandatus už „pirmuosius balsus“. Tokiu reguliavimu turėtų būti ir yra pasiekama, kad mažos partijos nepatenktų į Bundestagą, taip sukuriant aiškų frakcijų spektrą jame ir išvengiant sunkumų tariantis dėl koalicijos sudarymo. Pagrindinio įstatymo 21 straipsnio 1 dalies nuostatos suteikia partijoms teisę dalyvauti Tautos politinės valios formavimo procese. Taip jos tampa konstitucinės tvarkos dalimi. Tam, kad būtų išvengta antidemokratiškos daugumų Bundestage, Pagrindinis Įstatymas reikalauja, kad partijų, kurios deleguoja savo narius į parlamentą, vidinė tvarka būtų paremta demokratiniais pagrindais. Tačiau vien šio reikalavimo nepakanka, kad visos Vokietijos Federacinėje Respublikoje egzistuojančios partijos būtų demokratinės.

VFR PAGRINDINIS ĮSTATYMAS 1949 m.



Pagrindinio Įstatymo 21 straipsnio 2 dalyje sakoma, kad partijos, savo tikslais arba šalininkų elgsena siekiančios pakenkti laisvai demokratinei santvarkai arba ją panaikinti arba grėsti Vokietijos Federacinės Respublikos egzistavimui, yra antikonstitucinės. Šio įstatymo nuostatų laikymąsi užtikrina Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo draudimas kurtis ir veikti tokioms partijoms. Esant tokiems draudimams yra užkertamas kelias partijoms, kurios siekia panaikinti demokratiją šalyje, patekti į parlamentą ir ten sudaryti daugumą. Šiuo metu, kitaip nei Veimaro Respublikos egzistavimo laikotarpiu, demokratijos pašalinimas demokratinio keliu yra neįmanomas. Be 79 straipsnio 3 dalies nuostatų tuo taip pat pasirūpina antidemokratiškos partijų kūrimosi draudimas.

Kaip ir Veimaro Konstitucijoje Bundestago nariams yra suteikiama tam tikrų teisių. Pagal Pagrindinio Įstatymo 38 straipsnio 1 dalį Bundestago nariams yra suteiktas laisvas mandatas. Šios nuostatos glaudžiai siejasi su 21 straipsnio 1 dalimi, kur partijoms yra garantuojamas dalyvavimas tautos politinės valios formavime. Dažniausiai vienos frakcijos nariai balsuoja vieningai ir taip laikosi, vadinamos frakcijos disciplinos. Tačiau kiekvienam frakcijos nariui yra paliekama teisė laisvai apsispręsti, ar jis palaikys savo frakcijos nuomonę, ar ne.

Deputatų idemniteto (46 str. 1 d.), imuniteto (46 str. 2 d.) ir atsisakymo duoti parodymus teisės (47 str.) buvo įtvirtintos jau Veimaro Konstitucijoje. Įtvirtinus šias teises šiandien galiojančiame Pagrindiniame Įstatyme siekiama išvengti deputatų veiklos suvaržymo.

Viena iš svarbiausių Bundestago užduočių yra Federalinio Kanclerio rinkimai (63 str.). Tačiau galima teigti, kad ir rinkėjai rinkdami Bundestago atstovus netiesiogiai dalyvauja Federalinio Kanclerio rinkimuose. Tai paaiškinama tuo, kad renkant Bundestagą jau yra žinomi kandidatai į Federalinio Kanclerio postą, o rinkėjai atiduodami savo balsus už vieną ar kitą politinę partiją netiesiogiai balsuoja už jam priimtinos partijos iškeltą Kanclerio kandidatūrą.

Pagrindinė Bundestago funkcija yra įstatymų leidyba. Teisę pateikti įstatymų projektus taip pat turi Federalinė vyriausybė ir Bundesratas (76 str. 1d.). Išskirtinė teisė priimti įstatymus yra suteikta Bundestagui, bet Bundesratas turi teisę prieštarauti įstatymo priėmimui (77 str.). Jei Pagrindiniame Įstatyme yra numatytas Bundesrato dalyvavimas priimant tam tikrą įstatymą, tai jam nesutinkant su Bundestago sprendimu yra sukviečiama komisija, sudaryta iš Bundestago ir Bundesrato narių. Jei ši komisija neranda bendro sprendimo, tai Bundesratas gali atmesti Bundestago priimtą įstatymą. Jei įstatymui priimti nereikia Bundesrato pritarimo, Bundestagas savo narių balsų dauguma gali atmesti Bundesrato prieštaravimą ir tada įstatymas įsigalios. Tuo metu kai Veimaro Konstitucijoje Bundesratas turėjo tik suspensyvinio veto teisę įstatymų leidybos srityje, Pagrindiniame Įstatyme jam suteikiama daug daugiau galių leidžiant įstatymus. Taigi įstatymų leidybos kompetencija pagal Pagrindinį Įstatymą yra padalinta Bundestagui ir Bundesratui, tačiau Federaliniam Prezidentui nėra suteikiama jokių teisių įstatymų leidyboje. Taip norima išvengti Veimaro Respublikos klaidų, kai Federalinis Prezidentas, būdamas atsarginiu įstatymų leidėju,

galėdavo priimti įstatymus be parlamento ir tokiu būdu sunaikinti parlamentinę sistemą. Tokia organizacija, kai Bundestagai suteikiama plati kompetencija, sukuriama „nestipri“ Federalinio Prezidento institucija bei naudojama personalizuota proporcinė rinkimų sistema, įvedant 5% rinkiminį barjerą, visiškai pateisina save.²⁷

Kita sėkmingo Bundestago darbo sąlyga yra opozicijos pozicija. Jos uždavinys yra siekti daugumos Bundestage bei sudaryti naują vyriausybę. Veimaro Respublikos gyvavimo metais opozicinės demokratinės partijos, neįėjusios į vyriausybės sudėtį, verčiamos Reichstago antidemokratinų jėgų, neturėjo kitos išeities, kaip tik toleruoti esamą reicho vyriausybę. Tokiu būdu opozicija prarado ne tik jai būdingą tikslą, bet ir esminę savo funkciją, kuri jai priskiriama parlamentinėje valstybėje – siekti daugumos parlamente bei sudaryti naują vyriausybę. Vokietijos Federacinėje Respublikoje opozicinės partijos turėjo skirtingas strategijas pozicijoje esančių partijų atžvilgiu. Vienos jų bandė bendradarbiauti, taip siekdamos įtakoti Federalinės vyriausybės sprendimus, o kitos viešai reiškė aštrią kritiką jai svarbiais politiniais klausimais. Tačiau viena šioms opozicinėms partijoms buvo bendra – siekti daugumos jos buvo pasiryžę tik demokratinėmis priemonėmis. Tai reiškia, kad opozicijos tikslas buvo perimti vyriausybės įgaliojimus. Tokiu atveju apie betkokį esamo demokratinio valdymo panaikinimą negalėjo būti ir kalbama. Kaip įrodymas to, gali būti Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio Įstatymo priėmimas, kas tapo įmanoma tik radus konsensą tarp visų parlamentinių partijų.

Kaip ir Veimaro Respublikoje taip ir šiandien Federalinė vyriausybę sudaro Federalinis Kancleris ir ministrai (62 str.). Federalinė vyriausybė neturi dvigubos priklausomybės, kaip tai buvo Veimaro Respublikoje, kur Reicho vyriausybė buvo priklausoma nuo Reichstago ir Reicho Prezidento.

Kanclerį skiria ne Federalinis Prezidentas, o renka Bundestagas (63 str.). Tačiau Federaliniam Prezidentui suteikiama teisė teikti kandidatūras į Federalinio Kanclerio postą. Federalinius ministrus Federalinio Kanclerio teikimu skiria ir atleidžia Federalinis Prezidentas. Federalinės vyriausybės priklausomybės nuo Federalinio Prezidento buvo išvengta. Jis yra vykdomasis organas, kurio pritarimas leidžia įsigaliooti įvairiems sprendimams.

Federalinė vyriausybė darba pagal tokius pačius principus (65 str.) kaip ir Veimaro Respublikos reicho vyriausybė. Federalinis Kancleris nustato politikos kryptis bei tvarko valstybės reikalus, o kiekvienas federalinis ministras atsižvelgdamas į šias kryptis savarankiškai vadovauja savo valdymo sričiai. Kaip ir reicho vyriausybė taip ir šiandieninės vyriausybės vadovaujasi kolegialumo principu. Kylant nesutarimams tarp ministrų sprendžiant tam tikrus valstybės valdymo klausimus, sprendimus priima visas ministrų kabinetas bendrai.

²⁷ Schmidt-Bleibtreu, Klein, Kommentar zum Grundgesetz; 8. Auflage, Neuwied, Kriftel, Berlin, 1995, S. 113.

Teisė nustatyti politikos kryptis Federaliniam Kancleriui suteikia išskirtinę vietą vyriausybėje. Vadovaudamas vyriausybei jis kaip ir Reicho Kancleris turi atsižvelgti į koalicijos partnerių poziciją. Skirtingai nei Veimaro Respublikoje, kai vyriausybę sudarė daug partijų, Federalinėje Vyriausybėje tai padaryti yra daug lengviau. Kanclerio valios įgyvendinimas vyriausybėje daug kuo priklauso nuo koalicijos partnerių ir nuo pačio kanclerio charakterio.

Federalinio Kanclerio arba federalinio ministro tarnyba pasibaigia visada, kai susirenka naujai išrinktas Bundestagas, o federalinio ministro – taip pat visada, kai Federalinis Kancleris nustoja eiti savo pareigas (69 str. 2d). Priešingai Veimaro Konstitucijos nuostatoms, atskiri ministrai negali būti renkami Bundestago. Pagrindinis Įstatymas taip pat apsunkena ir Federalinio Kanclerio nuvertimą. Jei pagal Veimaro Konstituciją nuversti kanclerį reikėjo, kad Reichstage susidarytų negatyvioji dauguma, tai Pagal Pagrindinį įstatymą reikia, kad Bundestage susidarytų pozityvioji dauguma. Pagrindinio įstatymo 67 straipsnio 1 dalis dėl konstruktyvinio nepasitikėjimo votumo sako, kad Bundestagas Federaliniam Kancleriui gali pareikšti nepasitikėjimą tik, kai jis savo narių dauguma išrenka naują federalinį kanclerį ir prašo Federalinį Prezidentą atleisti Federalinį Kanclerį. Ši nuostata suteikia tam tikrą apsaugą vyriausybei. Įvedus konstruktyvinį nepasitikėjimo votumą labai sustiprėjo Federalinio Kanclerio ir vyriausybės pozicijos. Šiuo metu vyriausybės išsilaiko vidutiniškai 2 metus ir 91 dieną, kai Veimaro Respublikoje reicho vyriausybės išsilaikydavo vidutiniškai 287 dienas.

Kita galimybė nuversti vyriausybę atsiranda Federaliniam Kancleriui prašant Bundestago pareikšti pasitikėjimą juo (69 str.). Jeigu Federalinio Kanclerio prašymas pareikšti jam pasitikėjimą negauna Bundestago narių daugumos pritarimo, Federalinis Prezidentas Federalinio Kanclerio siūlymu gali paleisti Bundestagą. Šį paleidus skelbiami nauji rinkimai ir senoji vyriausybė bus pakeičiama naujai išrinkta vyriausybe.

Kaip jau buvo minėta, Veimaro Konstitucija Reicho Prezidentui suteikė plačius įgaliojimus. Siekiant įvesti diktatūrą, jis galėjo pasinaudoti visomis jam suteiktomis priemonėmis, kad būtų atstatyta buvusi padėtis. Tokį reguliavimą Veimaro Konstitucijos kūrėjai pasirinko siekdami apsaugoti demokratiją, tačiau jau paskutiniaisiais respublikos gyvavimo metais visu tuo buvo pasinaudota prieš pačius demokratijos sergėtojus.

Dėl šios priežasties Pagrindinis Įstatymas nesuteikė Federaliniam Prezidentui tokios pačios padėties kaip Bundestagui. Jo funkcijos apsiribojo šalies reprezentacija. Prezidentas atstovauja federacijai tarptautiniuose santykiuose, jos vardu sudaro sutartis su užsienio valstybėmis, akredituoja ir priima pasiuntinius (59 str.). Jis taip pat skiria ir atleidžia federalinius teisėjus, federalinius tarnautojus, karininkus ir puskarininkius (60 str.) bei kanclerio siūlymu skiria ir atleidžia federalinius ministrus (64 str.). Įvykus Bundestago rinkimams jam yra suteikta teisė siūlyti kandidatūras į kanclerio postą (63 str. 1d.). Tam, kad įsigaliotų Bundestago priimti įstatymai, juos

turi parengti ir paskelbti Federalinis Prezidentas (82 str. 1d.). Tačiau reikia paminėti, kad įstatymus turi būti kontrasignavęs Federalinis Kancleris arba atitinkamas federalinis ministras (58 str.).

Jei valstybė nėra pakliuvusi į parlamentinę krizę, tai galima sakyti, kad Federalinis Prezidentas kaip valstybės vadovas praktiškai neturi jokių savarankiškų teisių sprendžiant vidaus reikalus.

Pagrindiniame Įstatyme nėra numatyta teisė prezidentui leisti prezidentinius potvarkius, kurie turėtų įstatymų galią. Teise paleisti Bundestagą prezidentas taip pat gali pasinaudoti tik esant tam tikroms Pagrindiniame Įstatyme numatytoms sąlygoms. Pagrindinio Įstatymo 63 straipsnio 4 dalyje yra nustatyta, kad prezidentas Bundestagą gali paleisti tik tada, kai trečiame Federalinio Kanclerio rinkimų etape kandidatas į Federalinio Kanclerio postą nesurenka Bundestago balsų daugumos. Todėl prezidentas turi apsispręsti, ar jis paleidžia Bundestagą, ar paskiria kanclerį.

Tokiu atveju prezidento nuomonė yra labai svarbi, kadangi jis vienintelis sprendžia, ar skirdamas naujus Bundestago rinkimus, o galbūt leisdamas dirbti daugumos palaikymo neturinčiai vyriausybei gali sukelti parlamentinę krizę šalyje.

Parlamentas gali būti paleistas taip pat ir tada kai kancleris iškelia pasitikėjimo klausimą, o Bundestago nariai pareiškia nepasitikėjimą juo. Tada kanclerio siūlymu prezidentas 21 dienos bėgyje gali paleisti Bundestagą. Prezidentui nepasinaudojus šia teise vyriausybei reikalaujant ir Bundesratui pritarus gali paskelbti įstatymo projektui svarstyti nepaprastųjų įstatymų leidybos procesą. Taip jis gali padėti išsilaikyti vyriausybei. Vyriausybės stabilumą patvirtina faktas, kad vyriausybės prezidento paleistos buvo tik du kartus t.y. 1972 ir 1982 metais.

Pagrindinio Įstatymo 54 straipsnis nustato prezidento rinkimų tvarką. Jį renka Federalinis susirinkimas, kuris susideda iš Bundestago narių ir vienodo skaičiaus narių, kuriuos federalinių žemių tautos atstovybės išrenka pagal proporcinės rinkimų sistemos principus (54 str. 4 d.). Išrinktu laikomas tas, kuris gauna Federalinio susirinkimo narių balsų daugumą. Jei šios daugumos per du rinkimų turus nesurenka nė vienas kandidatas, išrinktu laikomas tas, kuris surenka daugiausiai balsų kitame rinkimų ture (54 str. 6d.). Federalinio Prezidento įgaliojimai trunka penkerius metus, skirtingai nuo Reicho Prezidento, kuris buvo renkamas septynių metų kadencijai. Pagrindiniame įstatyme taip pat yra įvestas ribojimas būti perrinktam Federaliniu Prezidentu, tuo metu kai Veimaro Konsitucijoje to nebuvo padaryta. Pagal šiuo metu galiojantį Pagrindinį Įstatymą tą patį asmenį perrinkti antrai prezidento kadencijai iš eilės leidžiama tik vieną kartą.

Per Bundesratą federalinės žemės dalyvauja įstatymų leidyboje, Federacijos valdyme ir Europos Sąjungos reikaluose (50 str.). Bundesratas susideda iš federalinių žemių vyriausybės narių, kuriuos jos skiria ir atšaukia. Pagal Pagrindinį Įstatymą balsai Bundesrate yra skirstomi kitaip nei pagal Veimaro Konstituciją. Veimaro Respublikoje septyniems šimtams tūkstančių kiekvienos žemės gyventojų buvo skiriama viena vieta Reichsrate. Papildoma vieta buvo suteikiama esant

papildomiems trims šimtams penkiasdešimt tūkstančių gyventojų. Tačiau šiai taisyklei buvo įvestas ribojimas, kad nei viena žemė negali turėti daugiau nei 2/5 visų Reichsrato balsų.

Bundesrate kiekviena žemė turi mažiausiai 3 balsus, kuriose gyvena daugiau kaip du milijonai gyventojų, - keturis, federalinės žemės, kuriose gyvena daugiau kaip šeši milijonai gyventojų, - penkis, federalinės žemės, kuriose gyvena daugiau kaip septyni milijonai gyventojų, - šešis balsus (51 str. 3d.). Toks balsų bundesrate skirstymas visų pirma yra palankus mažosioms žemėms, o tuo pačiu tai gerina federalistinę struktūrą.

Veimaro Respublikoje Reichsratas nedalyvavo įstatymų leidybos procese. Nors jis ir turėjo suspensyvinio veto teisę jį savo balsais galejo panaikinti Reichstagas. Bundesrato padėtis parlamento atžvilgiu yra stipresnė nei Veimaro Respublikoje. Priklausomai nuo to, ar įstatymui reikalingas pritarimas, ar ne, Bundesratas turi veto arba suspensyvinio veto teisę. Jei Bundesratas prieštarauja pritarimo nereikalaujančiam įstatymui tai Bundestagas gali savo ruoštu panaikinti šį prieštaravimą. Jei Bundesratas prieštarauja įstatymui, kuriam reikalingas jo pritarimas, tai šio prieštaravimo Bundestagas neturi teisės panaikinti. Tokiu atveju įstatymas laikomas nepriimtu, kol Bundestagas ir Bundesratas nesusitars.

Tačiau negalima teigti, kad Pagrindinis Įstatymas Bundesratui suteikia tik teisę stabdyti įstatymų leidybos procesą. Jis aktyviai bendradarbiauja su Bundestagu sprendžiant įstatymų leidybos klausimus. Pagrindinio įstatymo 77 straipsnio 2 dalyje yra nustatyta, kad Bundesratas, gavęs nutarimą dėl įstatymo priėmimo, per tris savaites gali pareikalauti, kad būtų sukviesta komisija, sudaryta iš Bundestago ir Bundesrato narių, bendrai svarstyti pateiktus projektus. Šią komisiją sudaro 2/3 Bundestago ir 1/3 Bundesrato narių. Jos tikslas yra padėti suderinti Bundestago ir Bundesrato pozicijas svarstomu klausimu. Komisijos pakeisti įstatymai privalo būti priimti Bundestago ir atiduodami tvirtinti Bundesratui. Šis kompromisinio sprendimo ieškojimo procesas gali komplikotis, jei Bundestage ir Bundesrate yra susidariusios skirtingos daugumos. Dėl to gali kilti politiniai konfliktai tarp abiejų įstatymų leidyboje dalyvaujančių institucijų.

Pagal Veimaro Konstituciją įsteigus Reicho teismo tribunolą buvo sukurta nors ir ribotas galimybes turinti, tačiau institucija sauganti konstituciją. Priešingai nei šis teismas, kuris turėjo savų trūkumų, Pagrindiniu Įstatymu įsteigtas Federalinis Konstitucinis Teismas turėjo išplėstus įgaliojimus. Jis užėmė ypatingą vietą Vokietijos Federacinės Respublikos teismų sistemoje.²⁸

Federalinis Konstitucinis Teismas Vokietijos Federacijos istorijoje pirmąsyk buvo įtvirtintas tik priėmus Pagrindinį Įstatymą. Jo statusui būdinga tai, kad, viena vertus, jis yra teismas - aukščiausia teisminės valdžios institucija (92 str.), kita vertus, savarankiška Federacijos institucija, turinti ypatingus įgaliojimus ir todėl vadinama konstitucijos sergėtoja ir jo oficialia aiškintoja, teisės garantu, arbitru konstituciniuose ginčuose tarp Federacijos valstybinių institucijų, tarp

²⁸ Limbach., J. : Das Bundesverfassungsgericht. Beck, München 2001, S. 81.

Federacijos ir federalinių žemių arba tarp federalinių žemių, politinio ir visuomeninio gyvenimo taikintoja.

Pagal Pagrindinio Įstatymo 94 straipsnio 1 dalį Federalinį Konstitucinį Teismą sudaro federaliniai teisėjai ir kiti nariai. Pusę šių narių renka Bundestagas, pusę - Bundesratas. Jie negali priklausyti Bundestagui, Bundesratui, federalinei vyriausybei ar atitinkamoms federalinių žemių institucijoms. Konstitucinio Teismo teisėjų rinkimo procedūras, jo teiseną ir kitus klausimus reglamentuoja įstatymas, kuris buvo priimtas įgyvendinant Pagrindinio Įstatymo 94 straipsnį. Būdinga tai, kad ši teismą sudaro 16 narių, tarp kurių yra pirmininkas ir jo pavaduotojas. Teisėjai pasiskirsto į dvejus rūmus arba senatus, turinčius po aštuonis narius. Kiekvienam senatui nustatyta tam tikra kompetencija. Be to, viename senate pirmininkauja Teismo pirmininkas, kitame - jo pavaduotojas. Teisėjų įgaliojimų laikas - dvylika metų, pareigas jie gali eiti iki 68 metų amžiaus ir yra renkami tik vienai kadencijai.²⁹

Iš esmės visi Federalinio Konstitucinio Teismo įgaliojimai yra įtvirtinti Pagrindiniame Įstatyme, tačiau, kaip nurodoma Pagrindinio Įstatymo 93 straipsnio 2 dalyje, jis gali nagrinėti ir kitus atvejus, kuriuos jam paveda federalinis įstatymas. Šio Teismo įgaliojimai, kurių iš viso nurodoma penkiolika, skirstytini į kelias grupes. Visų pirma pagal Pagrindinio Įstatymo 93 straipsnio 1 dalies 1 punktą Federaliniam Konstituciniam Teismui patikėta nagrinėti aukščiausių Federacijos institucijų ginčus (ne tik Federalinio Prezidento, Federalinės vyriausybės, Bundestago ar Bundesrato, bet ir Bundestago deputatų frakcijų, atskirų deputatų ar politinių partijų) nesutariant dėl Pagrindinio Įstatymo nuostatų taikymo tam tikru atveju.

Federalinis Konstitucinis Teismas taip pat yra įgaliotas spęsti, ar teisės normos atitinka aukštesnės galios teisės normas. Skiriama abstrakti ir konkreti teisės normų kontrolė. Abstrakčią teisės normų kontrolę gali inicijuoti federalinė vyriausybė, federalinės žemės vyriausybė arba trečdalis Bundestago narių. Tokiu atveju sprendžiama, ar federalinė teisė arba federalinės žemės teisė suderinama su Pagrindiniu Įstatymu ir ar federalinės žemės teisė suderinama su kita federalinė teise (93 str. 1 d. 2 punktas). Svarbios sąlygos, kad tokiu atveju būtų pradėtas procesas Federaliniame Konstituciniame Teisme, yra subjektų, turinčių teisę kreiptis į šį Teismą, buvimas bei konkretūs nuomonių skirtumai arba abejonės. Tuo tarpu konkreti teisės normų kontrolė (100 str. 1 d.) gali būti atliekama tik tada, kai tai susiję su konkrečiu teisiniu ginču, kurio išsprendimas priklauso nuo tikrinamos teisės normos. Į Federalinį Konstitucinį Teismą turi teisę kreiptis tik teismai, tačiau tik dėl tokių įstatymų, kurie buvo priimti įsigaliojus Pagrindiniam įstatymui arba dėl tokių, kurie galiojo ir iki Pagrindinio Įstatymo įsigaliojimo, tačiau jų galiojimas įstatymų leidėjo valia buvo pratęstas. Panašią procedūrą Federalinis Konstitucinis Teismas atlieka ir tada, kai teisminiame ginče kyla abejonių, ar tarptautinės teisės norma

²⁹ Wesel U. : Der Gang nach Karlsruhe. Das Bundesverfassungsgericht in der Geschichte der Bundesrepublik. 1. Auflage. Blessing, München 2004, S. 102.

yra sudedamoji federalinės teisės dalis ir ar ji asmeniui tiesiogiai sukuria teises ir pareigas (100 str. 2 d.).

Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas taip pat nagrinėja ginčus, kilusius dėl federalinių santykių: dėl Federacijos ir federalinių žemių teisių ir pareigų, ypač federalinėms žemėms vykdant federalinę teisę ir federalinę priežiūrą (93 str. 1 d. 3 punktas, 84 str. 4 d. 2 sakinyje), taip pat kitus (tik konstitucinius) Federacijos ir federalinių žemių ginčus, kilusius tarp įvairių federalinių žemių arba kurioje nors federalinėje žemėje, jei nėra nustatyta kitokia teisinio nagrinėjimo tvarka (93 str. 1 d. 4 punktas). Federalinis Konstitucinis Teismas, kaip paskutinė nacionalinė instancija, vaidina svarbų vaidmenį ginant piliečių teises ir laisves: Pagrindinio Įstatymo 93 straipsnio 1 dalies 4a punkte nurodyta, kad kiekvienas asmuo, manantis, jog viešosios valdžios institucijos pažeidė vieną iš pagrindinių jo teisių arba vieną iš teisių, nurodytų 20 straipsnio 4 dalyje, 33, 38, 101, 103 ir 104 straipsniuose, gali paduoti konstitucinį skundą. Juo skundžiami pažeidimai, padaryti įstatymais, kitais aktais, tačiau pagrindinė dalis ginčų, kuriuos prašoma nagrinėti teisme, kyla dėl administracinių aktų ir ypač dėl teisinių institucijų aktų. Taigi konstitucinis skundas daugeliu atvejų leidžia užginčyti Aukščiausio Teismo sprendimą, o tai leidžia Federaliniam Konstituciniam Teismui tam tikra prasme tapti aukščiausiaja teismine institucija, kuri įgaliota užtikrinti, kad visi federaliniai aukščiausieji teismai vienodai interpretuotų konstitucines normas. Taigi Federalinis Konstitucinis Teismas gali daryti įtaką Vokietijos teisės sistemai, taip pat civilinei ir baudžiamajai teisei. Konstitucinį skundą gali teikti ne tik fiziniai, bet ir juridiniai asmenys, kurie dėl savo specifinės prigimties gali būti konstitucinių teisių ir laisvių subjektai. Konstitucinių skundų grupei pagal Pagrindinio Įstatymo 93 straipsnio 1 dalies 4b punktą taip pat priskirtini bendruomenių ir bendruomenių susivienijimų skundai, jeigu įstatymu pažeistos savivaldos teisės pagal 28 straipsnį, o pažeidus federalinių žemių įstatymus - tik tada, jei skundas negali būti pateiktas federalinės žemės konstituciniam teismui.³⁰

Paminėtini ir Federalinio Konstitucinio Teismo įgaliojimai pareiškiant kaltinimą Federaliniam Prezidentui (61 str.) ir Federaliniams teisėjams (98 str. 2 d.), uždraudžiant antikonstitucinių partijų veiklą (21 str. 2 d.). Šis Teismas taip pat yra rinkimų teismas, tačiau rinkimų ginčus nagrinėja tik apeliacine tvarka: pagal Pagrindinio Įstatymo 41 straipsnį tikrinti rinkimų rezultatus yra Bundestago kompetencija, jis taip pat gali priimti sprendimą dėl Bundestago mandato netekimo, tačiau tokį sprendimą galima apskusti Federaliniam Konstituciniam Teismui. Pagal Pagrindinio Įstatymo 18 straipsnį, jei yra piktnaudžiaujama kai kuriomis teisėmis, jų gali būti netenkama, o tai skelbia Federalinis Konstitucinis Teisinas, tačiau ši nuostata turi ypač menką praktinę reikšmę.

³⁰ Schlaich K. : Das Bundesverfassungsgericht. Stellung, Verfahren, Entscheidungen; ein Studienbuch. 6. neubearbeitete Auflage. Beck, München 2004, S. 249.

4.3. Pagrindinės teisės ir laisvės 1949 metų VFR Pagrindiniame Įstatyme

Kaip ir visa teisė taip ir pagrindinės asmens teisės ir laisvės istoriškai vystėsi, o tuo pačiu keitėsi ir požiūris į jas. Svarbų vaidmenį, formuojant abstraktčios sąvokos „asmens teisės ir laisvės“ prigimties supratimą, suvaidino ne tik ideologinės pažiūros, bet taip pat ir visuomenės vystymasis.³¹

Pagal liberalų „asmens teisių ir laisvių“ sąvokos supratimą, jos yra suprantamos kaip teisės ir laisvės, kurias turėdami piliečiai įgauna teisę veikti autonomiškai, tiek, kiek tai leidžia jiems valstybės suteiktos teisės ir laisvės.

Konstitutyvinio modelio atstovai mano, jog pagrindinių teisių ir laisvių esmė yra ne tik suteiktoje laisvėje piliečiams veikti autonomiškai nuo valstybės, bet ir sąveikoje su ja. Neužtenka to, kad valstybė garantuoja šias teises ir laisves. Svarbu yra ta, kad piliečiams priklausytų teisės ir laisvės, kuriomis remdamasis jis galėtų dalyvauti formuojant valstybę, t.y. demonstracijų laisvė arba teisė į laivai reikšti savo nuomonę.

Pagrindinių teisių ir laisvių esmė, pasak sekančio modelio atstovų, slypi susiformavusioje verčių sistemoje, kuri egzistuoja kaip normatyvinis valstybės bei politinės tvarkos pagrindas.

Pagal funkcinį modelį pagrindinės teisės ir laisvės suprantamos nebe kaip teisės ir laisvės, kurias garantuoja valstybė, bet kaip sąlyga valstybės egzistavimui. Moderni pliuralistinė ir demokratinė valstybė galėtų egzistuoti, jei jos piliečiai disponuotų šiomis teisėmis ir laisvėmis *a priori*.

Galiausiai socialinės valstybės pagrindinių teisių ir laisvių sąvokos modelis, kuriuo rėmėsi Vokietijos Pagrindinio Įstatymo kūrėjai, sako, kad suteikdama teises ir laisves valstybė kartu sau išsikelia užduotį, sukurti tokias sąlygas, kad kiekvienas galėtų pasinaudoti jam suteiktomis teisėmis ir laisvėmis. Kitu atveju susidarytų paradoksali situacija, kai asmuo, dėl savo neturto, negalintis įsigyti jokios nuosavybės negali pasinaudoti ir jam suteikta teise į nuosavybę.³²

Po 1945 metų tarptautinėje bendruomenėje vyravo nuomonė, kad pagrindinės teisės neturėtų daugiau būti užgniaužtos tironijos. O kad tam būtų užkirstas kelias, reikėjo imtis kažkokių priemonių tarptautiniu mastu. Siekis apsaugoti pagrindines teises buvo pagrindinė priežastis sąlygojusi Jungtinių Tautų organizacijos įkūrimą, kuri 1949 metais priėmė „Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją“, kuri stipriai įtakojė tolimesnį pagrindinių teisių pripažinimą.

Tais pačiais metais Vakarų Vokietijai Parlamentinė Taryba parengė laikinąją konstituciją, Pagrindinį Įstatymą, kurioje buvo numatytas platus pagrindinių teisių katalogas.

Pagrindinio Įstatymo I skirsnyje, kaip tai padaryta ir daugelio kitų demokratių valstybių konstitucijose, yra įtvirtintos pagrindinės teisės. Pagrindinių teisių iškėlimas į Pagrindinio Įstatymo pradžią nebuvo paprastas atsitiktinumas. Tokiu būdu įstatymo rengėjai siekė pabrėžti pagrindinių

³¹ Merten, D./Papier, H.-J., Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa, C.F. Müller, Bd. I 2004, Bd. II 2005, S. 124.

³² Alexy, R., Theorie der Grundrechte, 3. Aufl., Suhrkamp 1996, S. 235.

teisių svarbą, jų aktualumą ir privalomumą šiuolaikinėje demokratinėje, socialinėje ir teisinėje valstybėje. Pagrindinės teisės ir jų nuostatose įtvirtintos vertybės kartu su nuostatomis, nusakančiomis valstybės siekius, yra esminiai Konstitucijos pagrindai, nubrėžiantys svarbiausias socialinės laisvės ir lygybės įgyvendinimo gaires.

Bėgant laikui buvo pasimokyta iš praeities klaidų ir jau be egzistavusių pagrindinių teisių apsaugos mechanizmų, konstitucija buvo papildyta naujomis apsaugos priemonėmis. Užtikrinant besąlyginį kaikurių konstitucinių principų galiojimą Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas šiandien yra pasirengęs apginti pagrindines teises. Tai patvirtina Pagrindinio Įstatymo 1 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas pagrindinių teisių privalomumas visoms valdžios institucijoms bei 79 straipsnio dalies nuostatos draudžiančios 1-20 straipsniuose įtvirtintų principų keitimą.

Visų šių priemonių dėka Vokietijos žemėje daugiau niekada nebus leista įsigalėti diktatūrai ir panaikinti pagrindines teises, kaip tai neva teisiniu keliu padarė nacionalsocialistai Veimaro Respublikoje. Nuo šiol tai galima padaryti tik aiškiai pažeidus konstituciją ar uzurpavus valdžią.³³

Pagrindinio Įstatymo atžvilgiu pagrindines teises galima būtų apibūdinti kaip asmeniui konstitucijos suteiktas ir garantuojamas individualias teises. Jos yra įtvirtintos ne tik Pagrindinio Įstatymo I skirsnyje, bet ir kitose nuostatose. Pagrindinėmis teisėmis yra laikomos visos Pagrindinio Įstatymo 93 straipsnio 1 dalies 4a punkte išvardytos teisės, t. y. teisės, įtvirtintos 1-19 straipsniuose, 20 straipsnio 4 dalyje, 33, 38, 101, 103 ir 104 straipsniuose, kurias pažeidus asmuo gali kreiptis į Federalinį Konstitucinį Teismą. Taigi Pagrindinio Įstatymo I skirsnis ir jame įtvirtintos pagrindinės teisės yra ypač svarbi jo dalis.

Pagrindiniame Įstatyme yra išskiriamos teisės, kurias turi kiekvienas žmogus (vok. Jedermannsrechte) t.y. asmens teisė laisvai ugdyti savo asmenybę, teisė į gyvybę ir fizinę neliečiamybę, teisė laisvai reikšti savo nuomonę, peticijos teisė, bei teisės suteikiamos tik vokietijos piliečiams (116 str.) (vok. Deutschenrechten) t.y. teisė laisvai pasirinkti profesiją, teisė laisvai kilnotis Federacijos teritorijoje, teisė steigti sąjungas ir bendrijas. Aptariant pagrindines teises svarbu išsiaiškinti, kokiems subjektams jos yra suteikiamos.

Pagrindiniame Įstatyme yra numatyta galimybė apriboti pagrindines teises. Neegzistuojant jokiems asmens teisių apribojimams gyventi visuomenėje taptų neįmanoma. Absoliutaus asmens teisių galiojimo atveju kiekvienas nusikaltėlis savo elgesį galėtų pateisinti remdamasis veiksmų laisvės principu. Kartais jau pačios konstitucijos nuostatose yra nustatyti tam tikri apribojimai. Geras to pavyzdys galėtų būti Pagrindinio Įstatymo 8 straipsnis, įteisinantis susirinkimų laisvę. Jo nuostatos sako, kad visi vokiečiai turi teisę rinktis tik į taikius ir neginkluotus susirinkimus.

Pagrindinio Įstatymo 19 straipsnio 1 dalyje sakoma, kad apribojusi vieną iš pagrindinių teisių, šis apribojimas privalo galioti visiems, o ne pavieniais atvejais.

³³ Sachs, M., Verfassungsrecht II. Grundrechte, 2. Aufl. 2003, S. 181.

Pagrindinių teisių apribojimo atvejais labai svarbu, kad nebūtų pažeistas esminis pagrindinių teisių ir laisvių turinys. Tai užtikrina Pagrindinio Įstatymo 19 straipsnio 2 dalies nuostatos.

Kita nemažiau svarbi taisyklė, kuria privalo vadovautis įstatymų leidėjas, siekdamas apriboti kurią nors iš pagrindinių teisių, yra teisinei valstybei būdingo proporcingumo principo laikymasis. Įstatymų leidėjas negali apriboti pagrindinių teisių daugiau, nei tai reikalauja šių teisių apribojimo tikslas.

Kaip ir aptartoje 1919 metų Veimaro Ponoitucijoje, Pagrindiniame Vokietijos Federacinės Respublikos Įstatyme, sekant teisine tradicija, pagrindinėms ir laisvėms buvo priešpastatytos pagrindinės piliečių pareigos.

Nors pareiga laikytis konstitucijos ir įstatymų Pagrindiniame Įstatyme nėra aiškiai nurodyta, tačiau tai išplaukia iš 20 straipsnio 4 dalies nuostatų, kurios visiems vokiečiams suteikia teisę pasipriešinti kiekvienam, kuris imtųsi panaikinti šio straipsnio 1-3 dalyse įtvirtintą tvarką, jei kita pagalba negalima.³⁴

Kaikurioms asmenų grupėms „konstitucinės ištikimybės“ pareiga yra aiškiai įtvirtinta: pagal Pagrindinio Įstatymo 5 straipsnio 3 dalį mokymo laisvė neatleidžia nuo ištikimybės konstitucijai, valstybės tarnybos tarnautojai yra susaistyti viešosios teisės tarnybiniais ir ištikimybės santykiais (33 str. 4 d.). Pagrindiniame Įstatyme taip pat yra numatyta pareigų, kurias kaikuriai atvejais gali būti privalu įvykdyti visuomenės labui, pavyzdžiui, atlikti tam tikrą darbą - 12 straipsnio 2 dalis, 12a straipsnio 6 dalis.

Svarbiausia pareiga šiuo požiūriu - karo tarnyba (12a str., 4 str. 3 d.).

Pagrindinio Įstatymo 6 straipsnio 2 dalis įpareigoja tėvus rūpintis vaikais ir juos auklėti, o 14 straipsnio 2 dalyje sakoma, jog nuosavybė įpareigoja. Ją naudojant turi būti prisidedama prie visuomenės gerovės.

Tuo tarpu teisė laisvai ugdyti savo asmenybę įpareigoja kiekvieną nepažeisti kitų asmenų teisių, nenusižengti konstitucinei tvarkai ar moralės normoms (2 str. 1 d.).

Lyginant su pirmąja 1849 metų Reicho Konstitucija, 1949 metų Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas daug pagrindinių teisių paveldėjo iš šios konstitucijos, tačiau jas išplėtojus ir papildžius jos buvo pritaikytos šių dienų poreikiams (žr. lentelę “Pagrindinės teisės ir laisvės 1849 metais ir šiandien”).

³⁴ Siekmann, H./Duttge, G., Staatsrecht I: Grundrechte; 4. Auflage, EuWi-Verlag Thüningersheim 2004, S. 176.

Pagrindinės teisės ir laisvės 1849 metais ir šiandien			
1849 metų Vokietijos Reicho konstitucija		1949 metų Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucija	
§ 3.	Kiekvienas vokiečių turi teisę apsistoti ir gyventi visoje Vokietijos Reicho teritorijoje.	11 str. 1. dalis	Visi vokiečiai turi teisę laisvai kiltoti visoje Federacijos teritorijoje.
§ 7.	Įstatymai galioja visiems vonodai, nepaisant priklausomybės kuriam nors iš visuomenės luomų. Bajorijos luomas panaikinamas.	3 str. 1. dalis	Visi žmonės yra lygūs įstatymui.
§ 8.	Asmens laisvė yra neliečiama.	2 str. 2. dalis	Kiekvienas turi teisę į gyvybę ir fizinę neliečiamybę.
§ 10.	Būstas yra neliečiamas.	13 str. 1. dalis	Asmens būstas neliečiamas.
§ 13.	Kiekvienas vokiečių turi teisę laisvai reikšti savo nuomonę žodžiu, raštu, vaizdu bei spausdinant.	5 str. 1. dalis	Kiekvienas turi teisę savo nuomonę laisvai reikšti ir skleisti žodžiu, raštu ir vaizdu bei netrukdomai gauti informacijos iš visuotinai prieinamų šaltinių. Garantuojama spaudos laisvė ir laisvė transliuoti per radiją ir vaizdo retransliacijos įrenginius. Cenzūros nėra.
§ 14.	Kiekvienas vokiečių turi visišką tikėjimo ir sąžinės laisvę.	4 str. 1. dalis	Tikėjimo, sąžinės, religinių ir pasaulietinių pažiūrų laisvė yra nepažeidžiama.
§ 22.	Mokslas ir mokymas yra nedraudžiami.	5 str. 3. dalis	Menas ir mokslas, tyrinėjimas ir mokymas yra laisvi. Mokymo laisvė neatleidžia nuo ištikimybės Konstitucijai.
§ 29.	Vokiečiai turi teisę taikiai ir be ginklų rinktis į susirinkimus.	8 str. 1 dalis	Visi vokiečiai turi teisę rinktis į taikius ir neginkluotus susirinkimus be pranešimo ar leidimo.
§ 32.	Asmens nuosavybė yra neliečiama.	14 str. 1. dalis	Nuosavybė ir paveldėjimo teisė yra garantuojamos. Įstatymas nustato jų turinį ir ribas.

Tilman Koops/Heinz Boberach, Erinnerungsstätte für die Freiheitsbewegungen in der deutschen Geschichte in Rastatt, Bundesarchiv Koblenz 1984, S. 249 f.

4.4. 1990 metų VFR ir VDR susijungimas bei Pagrindinis Įstatymas

Pagrindinis Vokietijos Federacinės Respublikos tikslas, jai iškeltas Pagrindinio Įstatymo preambulėje, buvo siekis sukurti laisvą ir vieningą Vokietijos valstybę. Pagrindiniame Įstatyme buvo palikti du keliai valstybės vienybės atkūrimui. Vienas iš jų buvo galimybė prisijungti prie Vokietijos Federacinės Respublikos (23 str. PĮ senoji redakcija). Šia galimybe buvo pasinaudota prie Vokietijos Federacinės Respublikos prisijungiant Sarlando sričiai. Kitas kelias, tai naujos visai Vokietijai galiojančios konstitucijos sukūrimas.³⁵

Pirmosios prielaidos valstybės vienybės atstatymui atsirado Vokietijos Demokratinėje Respublikoje. Tai prasidėjo 1989 metais Vokietijos Demokratinės Respublikos piliečiams ėmus masiškai bėgti į Vokietijos Federacinę Respubliką. Pirmiausiai jie bėgo per Vengriją, kuri buvo atidariusi sieną su Austrija. Vėliau susilpnėjus Vokietijos Demokratinės Respublikos sienos apsaugai žmonės bėgdavo tiesiog per abi Vokietijas skyrusią sieną. Prie masinių pabėgimų iš šalies prisidėjo sukilimai skirtinguose miestuose, o ypač Leipzige ir Drezdene.

Kad būtų įveiktas Vokietijos susiskaldymas, tarp Vokietijos Federacinės Respublikos ir Vokietijos Demokratinės Respublikos buvo pasirašytos trys tarpvalstybinės sutartys. Pasirašius Valiutos sutartį tarp valstybių buvo sukurta valiutos, ekonomikos bei socialinė sąjunga. Vokietijos markė tapo bendra valiuta. Ekonominės sąjungos pagrindas buvo socialiai orientuota rinkos ekonomika, kurios esminiais elementais turėjo būti: privati nuosavybė, konkurencija, laisvas kapitalo, prekių ir paslaugų judėjimas.

Antrojoje, vadinamoje, susijungimo sutartyje, kuri reglamentavo Vokietijos vienybės atstatymą, buvo sakoma, kad siekiant efektyvaus Vokietijos Demokratinės Respublikos įstojimo į Vokietijos Federacinę Respubliką Brandenburgo, Meklenburgo - Pomeranijos, Sachseno, Sachseno-Anchalto ir Tiuringijos žemės tampa Vokietijos Federacinės Respublikos federacinėmis žemėmis. Sujungus 23 Berlyno rajonus jie sudarė Berlyno federalinę žemę. Tuo pačiu minėtose federalinėse žemėse, kuriose iki tol negaliojo Pagrindinis Įstatymas, buvo išplėstas jo galiojimas.

Rinkimų sutartimi buvo susitarta, kad Federalinis rinkimų įstatymas, vykstant pirmiesiems visuotiniams rinkimams, galios ir į federaciją naujai įstojusiose žemėse.

Vokietijos Demokratinės Respublikos parlamentui nusprendus prisijungti prie Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas ėmė galioti ir prisijungusiose žemėse. Sprendimas prisijungti prie Vokietijos Federacinės Respublikos buvo vienas svarbiausių žingsnių siekiant suvienyti Vokietiją.

Pasirašius susijungimo sutartį buvo išplėstos ne tik Pagrindinio Įstatymo, bet ir visos Vokietijos Federacinės Respublikos bei Europos Bendrijų teisės galiojimo ribos.

³⁵ Haug, V., Staats- und Verwaltungsrecht; Heidelberg, 1995, S. 38.

Pakeitus Pagrindinio Įstatymo preambulę bei panaikinus 23 –ąjį šio įstatymo straipsnį buvo tarsi konstatuojama, jog tikslas “siekti Vokietijos laisvės ir vienybės”, kuris buvo numatytas pirminėje Pagrindinio Įstatymo redakcijoje, yra pasiektas.³⁶

Įsigaliojus Vokietijos sutarčiai, kuri 1952 metais buvo pasirašyta tarp Vokietijos ir karą laimėjusių valstybių Prancūzijos, Didžiosios Britanijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų, joje buvo numatytos išlygos ribojančios Vokietijos Federacinės Respublikos valdžią. Šia sutartimi buvo siekiama nustatyti okupacinės valdžios pabaigos terminą ir tokiu būdu suteikti valstybei suverenitetą.

Likusieji suvereniteto suvaržymai buvo panaikinti Vokietijai tapus vieninga valstybe. Tam pagrindą padėjo, taip vadinama “Du – plius – keturi – sutartis”, 1990 metų rugsėjo 12 dieną pasirašyta Maskvoje. Ją pasirašė Vokietijos Demokratinė ir Vokietijos Federacinė Respublikos bei Prancūzija, Jungtinės Amerikos Valstijos, Jungtinė Karalystė ir Tarybų Sąjunga. Joje buvo nustatyta, kad vieningą Vokietiją sudarys Vokietijos Federacinė Respublikos, Vokietijos Demokratinės Respublikos ir viso Berlyno miesto teritorijos. Vokietija garantavo, kad išorinės valstybės sienos yra galutinės ir, kad kitoms valstybėms ji niekad nereikš jokių reikalavimų dėl teritorijų. Šia sutartimi buvo nustatytas Vokietijos karinių pajėgų maksimalus dydis bei uždrausta turėti masinio naikinimo ginklų (vok. ABC-Waffen). Sąjungininkės savo ruožtu atsisakė visų turėtų teisių Berlyne ir vieningoje Vokietijos valstybėje.

1990 metų rugsėjo 20 dieną abiejų Vokietijų parlamentai pritarė susijungimo sutarčiai (VDR parlamentas pritarė 299 balsais iš 380 balsų; VFR parlamentas pritarė 442 balsais iš 492 balsų, o Bundesratas vienbalsiai).³⁷

1990 metų spalio 3 dieną abi Vokietijos valstybės buvo suvienytos ir Vokietijos Demokratinė Respublika nustojo egzistavusi.

Susivienijus Vokietijai Pagrindiniame Įstatyme buvo padaryta žymių pakeitimų. 1956 metais buvo vėl įvesta privaloma karo tarnyba bei sukurtas Bundesveras. 1968 metais sekė kita Pagrindinio Įstatymo reforma, kurią įgyvendino tuometinė koalicija. Tai buvo vadinamos „Nepaprastosios padėties konstitucijos“ (vok. Notstandsverfassung) priėmimas, kurią sudarė teisės normos leidžiančios imtis tokių nepaprastųjų priemonių kaip supaprastinta įstatymų leidyba nepaprastosios padėties atveju. Vokietijos Federacinėje Respublikoje „Nepaprastosios padėties konstitucijai“ visų pirma priskiriamas 1968 metų gegužės 30 dieną Bundestago priimtas „Nepaprastosios padėties įstatymas“, kuris yra sudėtinė Pagrindinio Įstatymo dalis. Šiuo įstatymu buvo numatyti veiksmai, kurių būtina imtis nepaprastosios padėties, gynybos, įtemptos padėties ir katastrofos atveju. Vadovaujantis šiuo įstatymu nepaprastoji padėtis gali būti skelbiama, kai

³⁶ Weber-Fas, R., Wörterbuch zum Grundgesetz; Stuttgart, 1993, S 230.

³⁷ Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, Das Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland; Berlin, April 1997, S. 14.

atsiranda grėsmė, jog sprendimų nebus galima priimti demokratinio proceso būdu. To pavyzdys gali būti situacija, kai Bundestagas ar Bundesratas neturi galimybės susirinkti. Tokiu atveju pagrindinius parlamento funkcijas perima Bendroji komisija (Nepaprastosios padėties parlamentas).

Šis įstatymas buvo stipriai kritikuojamas. Jo kritikai prisimindami katastrofiškus, Veimaro Respublikos gyvavimo laikotarpiu išleistų, nepaprastosios padėties potvarkių padarinius, dar kartą priminė, jog būtent teisė leisti nepaprastuosius potvarkius tuo metu Reicho Prezidentui padėjo sutelkti visą valdžią savo rankose.

1969 metais taip pat buvo įvykdyta ir taip vadinamos „Finansų konstitucijos“ reforma.³⁸

Po Vokietijos Federacinės Respublikos ir Vokietijos Demokratinės Respublikos susijungimo buvo nuspręsta, kad Vakarų Vokietijoje pasiteisinęs Pagrindinis Įstatymas, įvykdžius kaikuriuos pakeitimus, galios ir toliau.

Todėl remiantis Pagrindinio Įstatymo 23 straipsniu (senoji PĮ redakcija iki 1990 metų) Vokietijos Demokratinei Respublikai prisijungus prie Vokietijos Federacinės Respublikos buvo išplėstos Pagrindinio Įstatymo galiojimo ribos. Pagrindinio Įstatymo 146 straipsniu, kuris numatė galimybę priimti naują bendrą konstituciją, nebuvo pasinaudota. Susijungimo sutartimi Pagrindinis Įstatymas buvo iš dalies pakeistas (pvz.: preambulė, 146 str.).

Vėliau Pagrindiniame Įstatyme buvo padaryti tik kaikurie pakeitimai (žr. lentelę Nr.1 “1949 metų Pagrindinis Įstatymas po Vokietijos susivienijimo“). 1992 metais 23 straipsniu buvo reglamentuota narystė Europos Sąjungoje. 1998 metais daug kritikos susilaukė įvesti prieglobsčio teisės suvaržymai (reglamentuoja 16a straipsnis). Kiti pakeitimai buvo įvykdyti įstatymų leidybos ir valdymo kompetencijos padalinimo tarp Federacijos ir Federalinių žemių srityje.³⁹

³⁸ Maunz, Dürig, Herzog, Scholz, Grundgesetz - Kommentar; III. Band; München, 1996, S. 149.

³⁹ Haug, V., Staats- und Verwaltungsrecht; Heidelberg, 1995, S. 198.

Straipsnis	Prieš susijungimą	Po susijungimo
<i>Preambulė</i>	<p>Suvokdama savo atsakomybę prieš Dievą ir žmones, įkvėpta noro išsaugoti savo tautos vienybę bei tarnauti pasaulinei taikai, vokiečių tauta, kaip lygiateisė suvienytos Europos narė, norėdama pereinamajam laikotarpiui šalyje įvesti konstitucinę tvarką ir remdamasi konstitucijos leidžiamąja valdžia Badeno, Bavarijos [...] federalinėse žemėse priėmė šį Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinį įstatymą.</p> <p><i>Priimant Pagrindinį įstatymą buvo veikama ir už tuos vokiečius, kurie neturėjo galimybės dalyvauti šiame sprendime. Visa vokiečių tauta įpareigojama laisvu savo sprendimu siekti Vokietijos laisvės ir vienybės.</i></p>	<p>Suvokdama savo atsakomybę prieš Dievą ir žmones, įkvėpta noro tarnauti pasaulinei taikai, Vokiečių tauta, kaip lygiateisė suvienytos Europos narė, remdamasi konstitucijos leidžiamąja valdžia, priėmė šį įstatymą. [...]</p>
23 str.	<p>Šis Pagrindinis įstatymas kol kas galioja Badeno, Bavarijos [...] federalinėse žemėse. Kitose Vokietijos dalyse šis įstatymas įsigalios joms prisijungus.</p>	<p>Vokietijos Federacinės Respublikos santykiai su ES.</p>
51(2) str.	<p>Bundesrate kiekviena žemė turi mažiausiai tris balsus, kuriose gyvena daugiau kaip du milijonai gyventojų, - keturis, federalinės žemės, kuriose gyvena daugiau kaip šeši milijonai gyventojų, - penkis,</p>	<p>[...], federalinės žemės, kuriose gyvena daugiau kaip septyni milijonai gyventojų, - šešis balsus.</p>
135a (2) str.	<p>Negalioja</p>	<p>Reglamentuojami turto klausimai, keičiantis federalinių žemių priklausomybei.</p>
143 str.	<p>Negalioja</p>	<p>Nustatomi pereinamieji terminai dėl Pagrindinio Įstatymo įsigaliojimo naujose federalinėse žemėse.</p>
146 str.	<p>Šis Pagrindinis Įstatymas netenka savo galios tą dieną, kai įsigalioja laisvu vokiečių tautos sprendimu priimta Konstitucija.</p>	<p>Šis Pagrindinis Įstatymas, kuris, pasiekus Vokietijos vienybę ir laisvę galioja visai vokiečių tautai, netenka galios tą dieną kai įsigalioja laisvu vokiečių tautos sprendimu priimta Konstitucija.</p>

IŠVADOS

1. Vokietijos konstitucionalizmo istorijoje galima išskirti tris raidos etapus:

1 - sis etapas apima laikotarpį nuo XIX a. vidurio iki Pirmojo Pasaulinio karo,

2 - sis etapas apima laikotarpį tarp dviejų pasaulinių karų,

3 - sis etapas apima laikotarpį nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos iki šių dienų.

2. Pirmąjį Vokietijos konstitucionalizmo etapą žymi dvi XIX a. priimtose Vokietijos Reicho Konstitucijos, kurios yra laikomos pirmaisiais bandymais šalyje įvesti konstitucinę reguliavimą. Pirmoji Vokietijos Reicho Konstitucija buvo priimta 1849, o antroji 1871 metais. Priimant pirmąsias Vokietijos konstitucijas buvo siekiama sekti pasaulinio konstitucionalizmo pradininkų JAV ir Prancūzijos pavyzdžiu. Pradžią Vokietijos konstitucionalizmui davė 1849 metais Vokietijoje vykusio revoliucija, kuri siekė panaikinti monarchiją bei suvienyti susiskaldžiusią šalį. 1848 metų gegužės mėnesį Frankfurte prie Maino Povilo Bažnyčioje susirinkusio Vokietijos konstitucinio Nacionalinio susirinkimo uždavinys buvo – parengti laisvos valstybės konstituciją ir sudaryti sąlygas tautiniam susivienijimui. Tačiau mėginimas suvienyti Vokietiją žlugo, lygiai taip pat, kaip ir bandymas užtikrinti konstitucines piliečių teises ir laisves. Ši 1849 metų Vokietijos Reicho Konstitucija niekada netapo veiksminga, tačiau jos nuostatos, reglamentuojančios valstybės ir asmens santykius, jos socialiniai politiniai pagrindai turėjo svarbią reikšmę modernios konstitucinės politikos raidai, suteikė svarbių impulsų rengiant ir 1919 metų Vokietijos Reicho Konstituciją, ir dabar Vokietijoje galiojantį Pagrindinį Įstatymą.

Pastaroji 1849 metų konstitucija taip pat yra labai svarbi tuo, kad joje daug dėmesio buvo skirta pagrindinių teisių įtvirtinimui, kas visai nebūdinga vėlesnei 1871 metų Vokietijos Reicho Konstitucijai, kuri nustatė tik Reicho institucijų sudarymą ir jų veiklą bei atribojo reicho ir atskirų jo valstybių įgaliojimus. Taigi Konstitucijoje nebuvo įtvirtinta jokių pilietinių teisių ir laisvių.

3. Antrajam Vokietijos konstitucionalizmo raidos etapui yra priskiriama 1919 metų Vokietijos Reicho Konstitucija, kuri dar vadinama Veimaro Konstitucija. Ši konstitucija padarė didelę įtaką ne tik XX a. Vokietijos, bet ir viso pasaulio konstitucionalizmui. Konstitucija Vokietiją skelbė respublika, nors ir buvo išsaugotas imperijos (Reicho) pavadinimas. Respublikos paskelbimas reiškė ne tik 1871 metų konstitucijos, bet ir monarchijos pabaigą. Taip buvo sukurta pirmoji Vokietijos Respublika, įgavusi Veimaro Respublikos pavadinimą. Sulaužant dinastijų tradicijas buvo paskelbtas tautos suverenitetas.

Konstitucija įsteigė labai stiprią prezidento instituciją. Reicho prezidentas, vienintelis to meto Europoje, buvo renkamas visos tautos tiesioginiais rinkimais, neribojant to paties asmens perrinkimo. Veimaro konstitucija yra laikoma bandymu įtvirtinti pusiau prezidentinę valstybės valdymo formą. Lyginant šią konstituciją su 1871 metų konstitucija, ji yra labai pažangi ir darni.

Galima sakyti, kad ji yra konstitucija pralenkusi laiką, tačiau joje buvo įtvirtintas toks valstybės valdymo modelis, kurį įgyvendinti viusomenė dar nebuvo pasirengusi.

Veimaro Konstitucija yra svarbi ne tik savo instituciniu modeliu, bet ir savo socialiniu reguliavimu. Ji yra laikoma „socialinės“ konstitucijos pavyzdžiu. Būtent Veimaro Konstitucijoje pirmą kartą buvo įtvirtinta socialinės valstybės idėja, nustatytas didelis socialinių ir ekonominių teisių katalogas.

Ypatingos reikšmės tolimesnei Vokietijos konstitucionalizmo raidai turėjo antrasis šios konstitucijos skirsnis, kuriame buvo numatytas platus pagrindinių teisių ir laisvių katalogas. Ši konstitucijos dalis tapo pavyzdžiu, kaip įtvirtinti konstitucinį asmens statusą.

Dėl savo demokratinio pobūdžio 1919 metų Veimaro Konstitucija tapo vienu iš konstitucinio reguliavimo orientyrų kitoms šalims, bandančioms įtvirtinti konstitucinę demokratiją.

4. Trečiasis Vokietijos konstitucionalizmo raidos etapas prasidėjo pasibaigus Antrajam pasauliniam karui. Šis etapas yra susijęs su demokratijos atkūrimo Vokietijos valstybėje procesu ir naujos konstitucinės tvarkos įtvirtinimu.

Kai 1948 metų rugsėjo - 1949 metų gegužės mėnesiais Parlamentinė Taryba dirbo kurdama Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinį Įstatymą, ji vadovavosi Veimaro Konstitucija. Galima sakyti, kad kuriant naują pagrindinį šalies įstatymą buvo mokomasi iš praeities klaidų. Pagrindiniame Įstatyme atsispindėjo naujos konstitucinio reguliavimo tendencijos.

Nors Pagrindinis Įstatymas yra daug kuo panašus į Veimaro Konstituciją, tačiau turi ir daug skirtumų. Federaliniam Prezidentui skirtingai nei Reicho Prezidentui nėra suteiktas išskirtinis statusas tarp šalies valdžios institucijų. Svarbu tai, kad pagrindinis vaidmuo pagal Pagrindinį Įstatymą atiteko Federaliniam Kancleriui, kuriam suteikus plačius įgaliojimus buvo įtvirtinta taip vadinama „kanclerio demokratija“.

Pagrindiniame Įstatyme pagrindinėms teisėms, atsižvelgiant į nacionalsocializmo patirtį, suteikiama išskirtinė svarba ir dėmesys. Skirtingai nei Veimaro Konstitucijoje, kurioje jos buvo įvardijamos kaip valstybės tikslai, Pagrindiniame Įstatyme jos laikomos įstatymų leidybos pagrindu, užkertant kelią betkokiems jų esminiams pažeidimams. Pagrindinis Įstatymas sako, kad pagrindinės teisės yra privalomos įstatymų leidžiamajai, vykdomajai ir teisminei valdžioms kaip tiesiogiai taikoma teisė.

Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindiniame įstatyme, pirmą kartą Vokietijos konstitucionalizmo istorijoje, buvo įtvirtinta visiškai nauja institucija, turėjusi atlikti konstitucinę priežiūrą – Vokietijos Federalinis Konstitucinis teismas. Tuo atveju jei valstybė pažeidžia pagrindines teises, piliečiams yra garantuojama teisė kreiptis su skundu į Vokietijos Federalinį Konstitucinį teismą, kad šis apsaugotų pažeistas konstitucines teises.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Literatūra:

1. Alexy, R., Theorie der Grundrechte, 3. Aufl., Suhrkamp 1996.
2. Anschütz, G., Die Verfassung des Deutschen Reiches vom 11. August 1919, Nachdruck Wissensch. Buchgesellsch., Darmstadt 1960.
3. Boldt, M., Deutsche Verfassungsgeschichte, Bd. 2. Von 1806 bis zur Gegenwart, 1990.
4. Botzenhart, M., 1848/49: Europa im Umbruch, Paderborn 1998.
5. Bracher, Karl Dietrich: Die Auflösung der Weimarer Republik. Eine Studie zum Problem des Machtverfalls in der Demokratie, Villingen 1989.
6. Broszat, Martin: Der Staat Hitlers: Grundlegung und Entwicklung seiner inneren Verfassung, 14. Aufl. München 1995.
7. Delpérée F. Le droit constitutionnel de la Belgique. Bruxelles: Bruylant, Paris: L. G. D. J., 2000.
8. Ernst, R., Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789. Bd. II: Der Kampf um die Einheit und Freiheit 1830 - 1850, Stuttgart 3. Auflage 1998.
9. Fehrenbach, E., Wandlungen des deutschen Kaisergedankens 1871 – 1918, 1969.
10. Haug, V., Staats- und Verwaltungsrecht; Heidelberg, 1995.
11. Herbst, Ludolf: Das nationalsozialistische Deutschland 1933–1945. Die Entfesselung der Gewalt: Rassismus und Krieg. Frankfurt/Main 1996.
12. Keinemann, F., Sieben entscheidende Jahre. Hamm 1928-1935. Ende der Weimarer Republik, Machtergreifung, Gleichschaltung, Bochum 1991.
13. Limbach, J., Das Bundesverfassungsgericht. Beck, München 2001.
14. Maksimaitis, M., Užsienio teisės istorija, Vilnius – Justitia, 2002.
15. Maunz, Dürig, Herzog, Scholz, Grundgesetz - Kommentar; III. Band; München, 1996.
16. Merten, D./Papier, H.-J., Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa, C.F. Müller, Bd. I 2004, Bd. II 2005.
17. Mommsen, H., Aufstieg und Untergang der Republik von Weimar 1918-1933, Berlin 1998.
18. Peukert, D., Die Weimarer Republik. Krisenjahre der klassischen Moderne, Frankfurt am Main 1987.
19. Poetzsch-Heffter, F., Handkommentar der Reichsverfassung vom 11. August 1919 Ein Handbuch für Verfassungsrecht und Verfassungspolitik, 3.A., Berlin 1928.
20. Sachs, M., Verfassungsrecht II. Grundrechte, 2. Aufl. 2003.
21. Schlaich, K., Das Bundesverfassungsgericht. Stellung, Verfahren, Entscheidungen; ein Studienbuch. 6. neubearbeitete Auflage. Beck, München 2004.

22. Schmidt-Bleibtreu, Klein, Kommentar zum Grundgesetz; 8. Auflage, Neuwied, Kriftel, Berlin, 1995.
23. Siemann, W., Die deutsche Revolution von 1848/49, 1985.
24. Siekmann, H./Duttge, G., Staatsrecht I: Grundrechte; 4. Auflage, EuWi-Verlag Thüningersheim 2004.
25. Weber-Fas, R., Wörterbuch zum Grundgesetz; Stuttgart, 1993.
26. Weißmann, K., Die Zeichen des Reiches. Symbole der Deutschen, 1989.
27. Wesel, U., Das Bundesverfassungsgericht in der Geschichte der Bundesrepublik. 1. Auflage. Blessing, München 2004.
28. Wollstein, G., Deutsche Geschichte 1848/49. Gescheiterte Revolution in Mitteleuropa, Stuttgart 1986.
29. Zippelius, R., Kleine deutsche Verfassungsgeschichte; 2. Auflage, München, 1994.
30. Informationen zur politischen Bildung, Nr. 284/2004. Entwicklungen im 19. und 20. Jahrhundert.
31. Text der Potsdamer Vereinbarung, in: Ernst Deuerlein (Hrsg.), Potsdam 1945, München 1963.
32. Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, Das Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland; Berlin, April 1997.

Elektroniniai šaltiniai:

www.bpb.de

www.vefassungen.de

www.documentarchiv.de

www.bundesarchiv.de

www.bundesregierung.de

www.bundestag.de

www.bundesrat.de

www.bundespraesident.de

www.bundeskanzlerin.de

Magistrinio darbo
„Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucionalizmo raida XX a.“
santrauka

Pagrindinės sąvokos: *konstitucionalizmas, konstitucija, demokratija, pagrindinės teisės ir laisvės, Frankfurto parlamentas, 1848 metų Vokietijos revoliucija, Povilo bažnyčios konstitucija, 1871 metų Vokietijos Reicho Konstitucija, Veimaro Konstitucija, Vokietijos Federacinės Respublikos, Pagrindinis Įstatymas, Vokietijos susivienijimas, Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas, Federalinis Kancleris, Federalinis Prezidentas, Bundestagas, Bundesratas.*

Turinys: šiame magistriniame darbe analizuojama Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucionalizmo raida XX a. Trumpai supažindinama su pirmosiomis 1849 ir 1871 metų Vokietijos Reicho Konstitucijomis, nagrinėjami XX a. Vokietijoje vykę konstituciniai procesai, istorinės prielaidos, sąlygojusios 1919 metų Veimaro Konstitucijos ir 1949 metų Pagrindinio Įstatymo atsiradimą bei šių konstitucinių aktų reikšmė ir įtaka XX a. Vokietijos konstitucionalizmui.

Santrauka: Pirmieji žingsniai Vokietijos konstitucionalizmo istorijoje buvo žengti 1849 metais priėmus pirmąją Vokietijos Reicho Konstituciją. Ja buvo siekiama pirmą kartą Vokietijos valstybės istorijoje įtvirtinti konstitucinį reguliavimą, valdžių padalijimo principą bei pagrindines teises. Šis bandymas nebuvo sėkmingas. 1849 metų Vokietijos Reicho Konstitucija niekada netapo galiojančia konstitucija, tačiau ji padėjo tvirtus pagrindus tolimesnei Vokietijos konstitucionalizmo raidai. Šios konstitucijos patirtimi buvo pasinaudota rengiant antrąją Vokietijos Reicho Konstituciją, kuri įsigaliojo 1871 metais. Tačiau šioje reicho konstitucijoje buvo atsisakyta tokio konstituciniu požiūriu reikšmingo dalyko, kaip pagrindinių teisių reglamentavimo. Buvo apsiribota tik valdžios institucinės sąrangos reglamentavimu ir kompetencijų nustatymu.

Naujas Vokietijos konstitucionalizmo etapas prasidėjo XX a. pradžioje. 1919 metais buvo priimta viena iš moderniausių to meto konstitucijų, išsiskyrusi savo instituciniu modeliu bei socialiniu reguliavimu. Joje kaip niekada anksčiau buvo pateiktas labai išsamus ir platus pagrindinių teisių ir laisvių katalogas. Dėl savo demokratinio pobūdžio 1919 metų Veimaro Konstitucija tapo konstitucinio reguliavimo orientyru kitoms šalims, bandančioms įtvirtinti konstitucinę demokratiją.

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui Vokietijoje buvo būtina atstatyti demokratiją. Buvo ruošiamas naujas Pagrindinis Įstatymas, turėjęs būti tobuliausias iš visų ankstesnių konstitucijų ir garantuojantis tai, kad bus išvengta praeities klaidų ir išsaugota demokratija. Tai buvo svarbus Vokietijos konstitucionalizmo etapas, pasižymėjęs naujomis konstitucinio reguliavimo tendencijomis, pavyzdiniu pagrindinių teisių reglamentavimu. 1949 metais priimtas Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas tapo vienu iš konstitucinio reguliavimo pavyzdžių.

**Zusammenfassung der Magisterarbeit zum Thema:
„Entwicklung des Konstitutionalismus in der Bundesrepublik Deutschland im 20. Jhr.“**

Schlüsselwörter: *Konstitutionalismus, Verfassung, Konstitution, Demokratie, Grundrechte, Frankfurter Parlament, Frankfurter Nationalversammlung, Märzrevolution, Revolution von 1848, Paulskirchenverfassung, Bismarcksche Reichsverfassung, Reichsverfassung von 1871, Weimarer Verfassung, die Verfassung des Deutschen Reichs von 1919, Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Wiedervereinigung, Bundesverfassungsgericht, Bundeskanzler, Bundespräsident, Bundestag, Bundesrat.*

Inhalt: diese Magisterarbeit beschäftigt sich mit der Analyse des deutschen Konstitutionalismus im 20. Jhr. In dieser Arbeit wird kurzer Exkurs über die ersten deutschen Reichsverfassungen von 1849 und 1871 gemacht, sowohl die verfassungsgebende Prozesse des 20. Jhrs. und historische Voraussetzungen für die Entstehung von Weimarer Verfassung im Jahr 1919 und des Grundgesetzes im Jahr 1949, ihre Bedeutung und Einfluss auf den Konstitutionalismus des 20. Jhrs. analysiert.

Zusammenfassung: die ersten Schritte des deutschen Konstitutionalismus wurden im Jahr 1849 gemacht. In diesem Jahr wurde die erste deutsche Reichsverfassung verabschiedet. Das war der erste Versuch in der deutschen Geschichte Verfassungsordnung zu schaffen, das verfassungsstaatliche Prinzip der Gewaltenteilung und die Grundrechte in der Verfassung zu verankern. Dieser Versuch scheiterte.

Die deutsche Reichsverfassung von 1849 trat nie in Kraft. Sie hat aber wichtige Grundsätze für die weitere Entwicklung des Konstitutionalismus niedergelegt. Bei der Schaffung der zweiten deutschen Reichsverfassung, die im Jahr 1871 in Kraft trat, wurden die Erfahrungen der Reichsverfassung von 1849 zur Nutze gemacht. Aus der verfassungsrechtlichen Sicht wurde in dieser Reichsverfassung auf das Wichtigste verzichtet – die Grundrechte. Es wurde auf die Regelung des staatlichen Aufbaus und die Bestimmung der staatlichen Kompetenzen eingeschränkt.

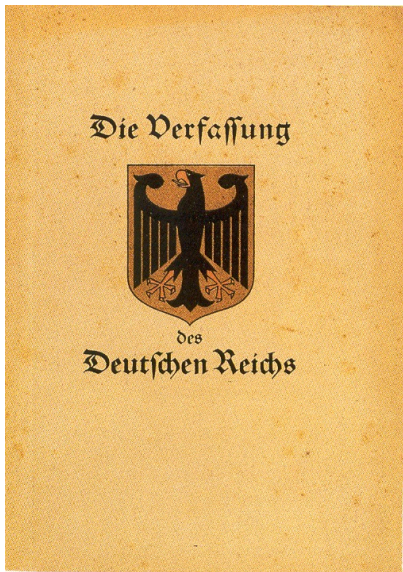
Die neue Etappe in der Geschichte des deutschen Konstitutionalismus began Anfangs des 20 Jhrs. mit der Verabschiedung der Weimarer Reichsverfassung im Jahr 1919. Durch ihr besonderes Modell vom staatlichen Aufbau und ihre soziale Regelung zählte die Weimarer Reichsverfassung zu den modernsten Verfassungen der damaligen Zeit. Wegen ihres demokratischen Charakters wurde sie zum Orientierungspunkt für andere Staaten, die nach der Etablierung der Verfassungsdemokratie strebten.

Nach dem Zweiten Weltkrieg strebte man in Deutschland nach der Redemokratisierung. Es wurde intensiv an dem neuen Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland gearbeitet, das zu einem Höhepunkt der vorigen Verfassungen werden und zur Vermeidung der Vergangenheitsfehler führen sollte.

Das war eine wichtige Etappe des deutschen Konstitutionalismus, die sich durch die neue Tendenzen der Verfassungsregelung und vorbildlichem Grundrechtskatalog auszeichnete.

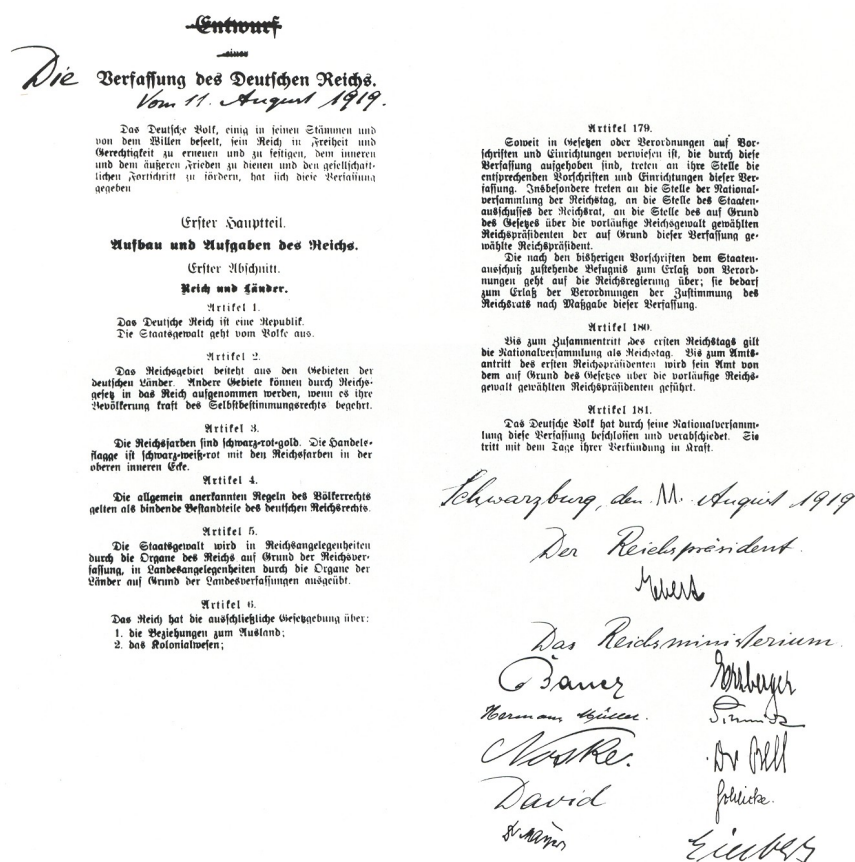
Das im Jahr 1949 verabschiedete Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland wurde zu einem der hervorragendsten verfassungsrechtlichen Beispielen in der Geschichte des Konstitutionalismus.

1 priedas



1919 metų Vokietijos Reicho Konstitucija.

2 priedas



1919 metų Vokietijos Reicho konstitucijos pirmasis puslapis.

3 priedas



Pagrindinės vokiečių tautos teisės ir laisvės.

4 priedas



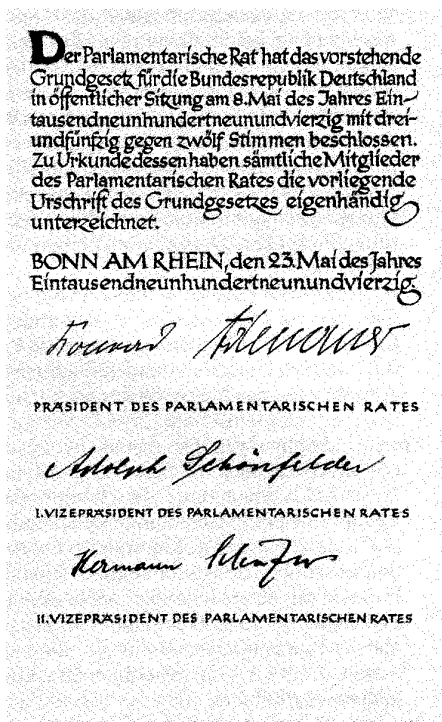
Nacionalinis susirinkimas Frankfurto prie Maino Povilo bažnyčioje.

5 priedas



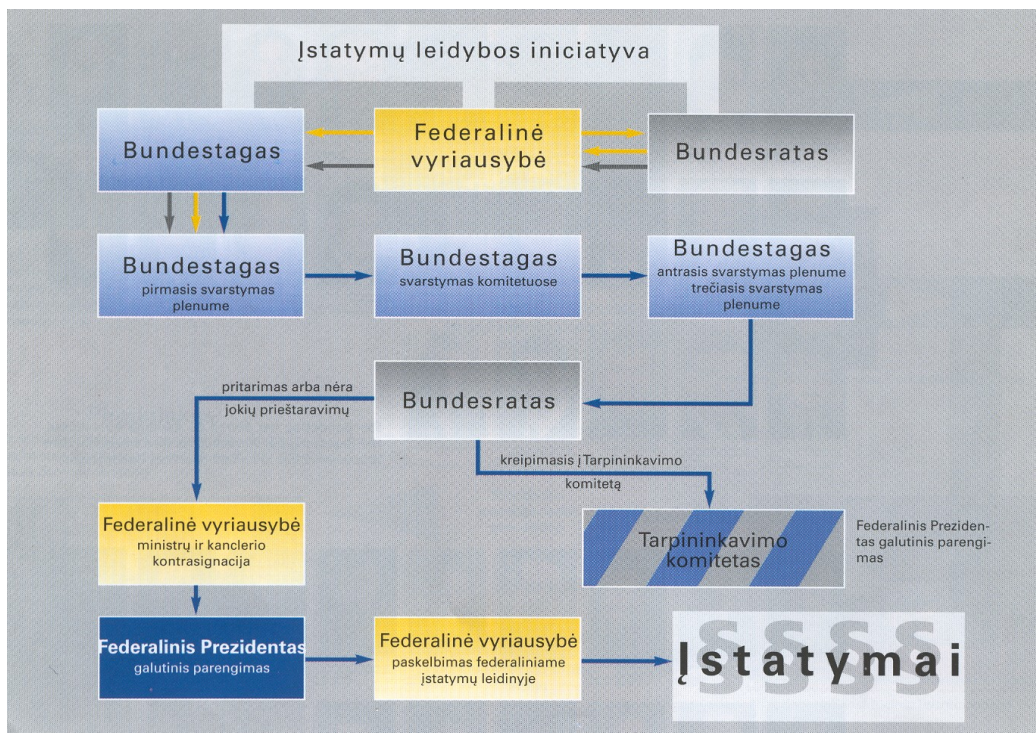
Vokietijos Reicho Konstitucija 1849 metais paskelbta Reicho įstatymų leidinyje.

6 priedas



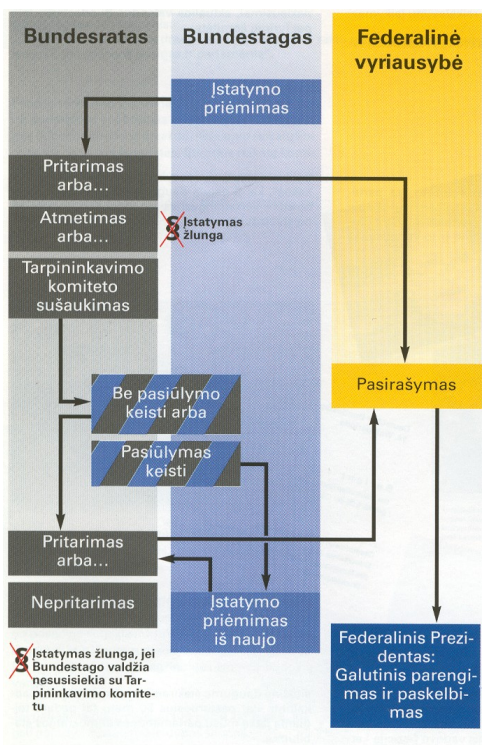
Konrado Adenauerio parašas po Konstitucija. 1949 metų gegužės 23 diena.

7 priedas



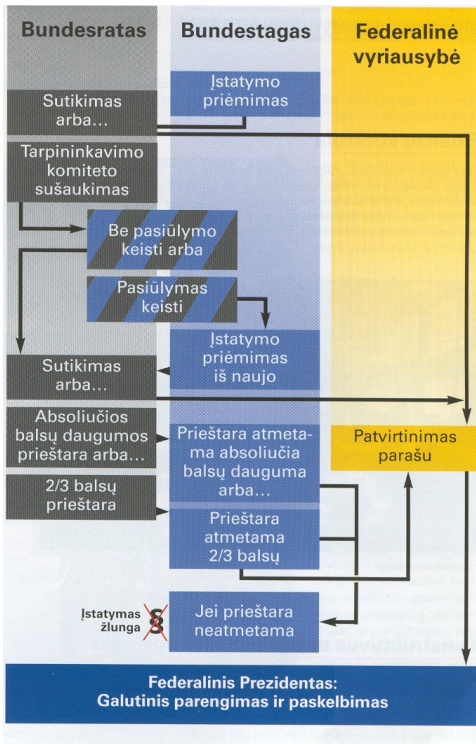
Įstatymų leidybos iniciatyva pagal 1949 metų Pagrindinį Įstatymą.

8 priedas



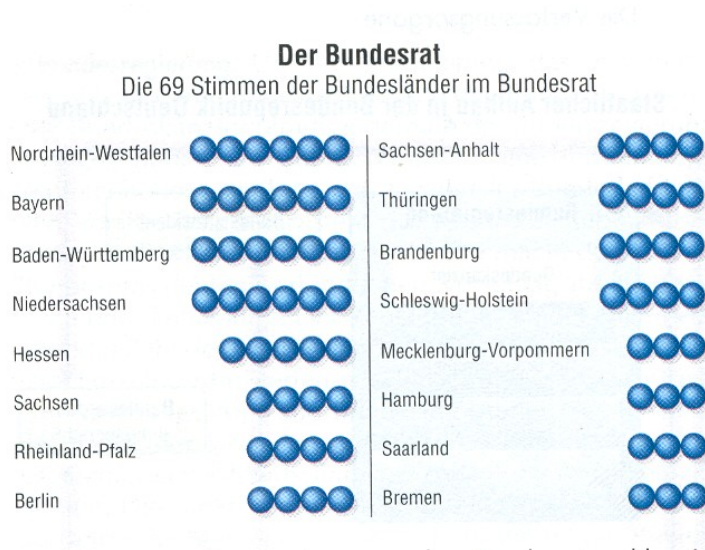
Tarpininkavimo procedūra (pritarimo įstatymai) pagal 1949 metų Pagrindinį Įstatymą.

9 priedas



Tarpininkavimo procedūra (prieštaros įstatymai) pagal 1949 metų Pagrindinį Įstatymą.

10 priedas



Balsų paskirstymas Bundesrate pagal šiuo metu galiojantį VFR Pagrindinį Įstatymą.

11 priedas

Stimmzettel
für die Wahl zum Deutschen Bundestag
im Wahlkreis 252 Würzburg
am 18. September 2005

Sie haben 2 Stimmen

hier 1 Stimme
für die Wahl
eines/einer Wahlkreisabgeordneten

Erststimme

hier 1 Stimme
für die Wahl
einer Landesliste (Partei)
- maßgebende Stimme für die Verteilung der
Sitze insgesamt auf die einzelnen Parteien -

Zweitstimme

<p>1 Lehrieder, Paul <small>Deutscher Bürgermeister, Rathsherr Gaulingerstr. 14 Hauptst. 14</small></p>	CSU		<input type="radio"/> CSU Christlich-Sozialer Union in Bayern e.V. <small>Dr. Günther Dörner, Michael Giss, Markus Grottel, Dr. Günther Beckstein, Wolfgang Beckner</small>	1
<p>2 Kolbow, Walter <small>Parlamentarischer Staatssekretär, Mitglied des Bundestages Winfried, Deinhard-Friedrich-Str. 38</small></p>	SPD		<input type="radio"/> SPD Sozialdemokratische Partei Deutschlands <small>Ulrich Greif, Nikolaus Schmick, Willy Schäfer, Barbara Kasper, Walter Kolbow</small>	2
<p>3 Friedl, Patrick <small>Steuersachverständiger Mitarbeiter Wittberg, Adolfstr. 1</small></p>	GRÜNE		<input type="radio"/> GRÜNE BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN <small>Claudia Roth, Hans-Joachim Fell, Christine Schulz, Jochen Montag, Dirk Götting</small>	3
<p>4 Kracht, Moritz <small>Stuwart Wittberg, Deinhard-Str. 9</small></p>	FDP		<input type="radio"/> FDP Freie Demokratische Partei <small>Walter Leutchenhan-Schwarzenecker, Frank Pöschel, Dr. Maximilian Gehrke, Dr. Patrick Bräuer, Hans-Joachim Fell</small>	4
<p>5 Seifert, Berthold <small>Lehrer für Sachunterricht Augsburger Eisenstr. 18 Hauptst. 18</small></p>	REP		<input type="radio"/> REP DE REPUBLIKANER <small>Julian Grottel, Berthold Seifert, Alexandra Wenzel, Monika Ewert, Jochen Montag</small>	5
<p>6 Brechbiller, Beinda <small>Buchhändlerin Würzburg, Verbacher Str. 23b</small></p>	DIE LINKE		<input type="radio"/> DIE LINKE Die Linkepartei PDS <small>Hans-Joachim Fell, Wolfgang Götting, Cornelia Möller, Markus Barmann, Anja Haake</small>	6
<p>7 Meenen, Uwe <small>Verlagskaufmann Würzburg, Fuldastr. 18</small></p>	NPD		<input type="radio"/> NPD Nationaldemokratische Partei Deutschlands <small>Ralf Ober, Ulrich Heilmann, Franz Grottel, Dr. Thomas Meißner, Ingrid Heilmann</small>	7
<p>8 Huth, Adelheid <small>Hausfrau Karlshaus, Gerd-Schäfer-Str. 3a</small></p>	PBC		<input type="radio"/> PBC Partei Bildhauser Christen <small>Johannes Schaller, Erich Freudenberger, Thomas Rößler, Robert Schaller, Adelheid Huth</small>	8
			<input type="radio"/> BP Bayernpartei <small>Andreas Gehrmann, Manfred Herzig, Hilbert Gern, Peter Feisch, Alex Müller</small>	9
			<input type="radio"/> DIE FRAUEN Feministische Partei DIE FRAUEN <small>Wilfried Pöschel, Renate Schmitt-Koch, Astrid, Heidi Pöschel, Barbara Schmitt, Adelheid Wöhrle</small>	10
			<input type="radio"/> GRAUE DE GRAUEN - Graue Panther <small>Christa Schwyzler, Ingrid Grottel, Wolfgang Götting, Lutz Grottel, Robert Grottel</small>	11
			<input type="radio"/> BÜSo Bürgerrechtsbewegung Solidarität <small>Die Frauen, Hans-Joachim Fell, Berthold Seifert, Gerald Storz, Hans Wenzel</small>	12
			<input type="radio"/> FAMILIE FAMILIEN-PARTEI DEUTSCHLANDS <small>Walter Hummel, Roswitha Biedl, Birgit Wenzel, Dr. Wolfgang Korte, Hermann Böhm</small>	13
			<input type="radio"/> MLPD Marxistisch-Leninistische Partei Deutschlands <small>Andreas Grottel, Johannes Pöschel, Cornelia Möller, Ingrid Heilmann, Thomas Grottel</small>	14

Balsavimo biuletenis. Bundestago rinkimai 2005 metai.

Magistro baigiamasis darbas baigtas 2005 m. gruodžio 10 d.

El. pašto adresas - *gutauskas@sudavija.com*

Tomas Gutauskas